

Četvrtak, 9. decembar 2004.

Svedok Slavenko Terzić

Svedok Čedomir Popov

Otvorena sednica

Optuženi je pristupio Sudu

Početak u 9.05 h

Molim ustanite. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju zaseda. Izvolite, sedite.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs (Nice), možete da nastavite sa unakrsnim ispitivanjem.

UNAKRSNO ISPITIVANJE: TUŽILAC NAJS

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala. Molim da se svedoku da tekst na BHS verziji, ne znam da li je Pretresno veće se sobom ponelo njihove kopije, ali poslužitelj može na grafoskop da postavi verziju na engleskom. Molim da poslužitelj postavi stranu 57 teksta na engleskom, što je strana 42 u tekstu na BHS. Radi se o paragrafu koji se odnosi na Memorandum o kome smo ranije govorili sa svedokom. U zaključku izveštaja gospođe Bading (Audrey Budding) stoji sledeće ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Gospodine Robinson (Robinson).

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, gospodinu Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: U engleskom tekstu ne postoji strana 57, možda je pogrešio gospodin Najs, završava se na strani 53 ...

SUDIJA KVON: Mislim da ne dobijamo prevod na engleski.

SUDIJA ROBINSON: Da. Sada je u redu. Počnite ponovo, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Samo da nađem ono što je gospodin Najš, na šta je gospodin Najš ukazao, u engleskom tekstu ne postoji strana 57 na koju se on poziva, završava se sa 53. To je ovaj Odri Bading izveštaj koji mi je sada predat.

SUDIJA ROBINSON: Ne, ima još strana. Zamoliću poslužitelja da provjeri i da obezbedi da se gospodinu Miloševiću da prava verzija.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: To je, počinju od 1, pa opet idu do negde 29.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ja mislim da on sada ima pred sobom BHS verziju. Strana BHS verzije je 42, a na grafoskopu je strana 57 engleske verzije. Zaključak veštaka, kao što možemo da vidimo, je sledeći: "Lično smatram da Memorandum ima najveći značaj kao pokazatelj, odnosno kao dokaz da su do 1986. godine tvrdnje, iznete u njemu, prihvatile uticajne ličnosti među intelektualnom elitom Srbije. Da maksimalno razjasnim. Postojanje sistema uverenja iznetih u Memorandumu više je uticalo na proces raspada Jugoslavije nego Memorandum sam po sebi." Gospodine Terziću ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, da li postoji neki problem?

SVEDOK TERZIĆ: Postoji problem. Pošto ja imam stranicu 42, ali ne mogu da nađem taj deo teksta, ja bih molio da mi pomognete gde počinje taj deo teksta na stranici 42?

SUDIJA ROBINSON: Budući da ja nemam BHS verziju pred sobom, ne mogu da vam pomognem.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Mi smo obeležili početak paragrafa. Dakle

...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ali to nije ono šta gospodin Najš čita. To me zbunjuje. A da, u redu je, našao sam. U redu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim da mi pomognete kako bismo utvrdili koje su to ključne tačke tog sistema uverenja. Dakle veštak kaže da postoji sistem uverenja koji se odražava u Memorandumu pa bih hteo da mi pomognete da utvrdimo koji je to bio sistem uverenja. Imajući to na umu, hteo bih da se vratim na stranu 5 engleske verzije, a to je strana 4 BHS verzije. Ja ću da se osvrnem na određene delove iz njenog izveštaja i neću nužno da pratim hronološki red. Na ekranu se vidi sledeći paragraf. "Uz sve češće sukobe na Kosovu je došlo do prvih promena statusa u XX veku. Ono je sa Balkanskim ratovima, iz osmanlijskih ruku prešlo pod srpsku upravu". Zatim se kaže: "Savremeni posmatrači u Balkanskim ratovima registrovali su brojne zločine koje su počinili srpski i crnogorski vojnici. Neki su uočili dokaze da su srpski vojnici učestvovali u sistematskom pokušaju da izmene demografsku ravnotežu regiona i to kako bi opravdali njegovo uključivanje u srpsku državu". Da li vi želite da osporite na bilo koji način ovo šta je Odri Bading napisala u ovom paragrafu? Časni Sude, ja držim prst na izvorima, to je strana 74 ...

SUDIJA ROBINSON: Vi tražite da svedok iznese svoj komentar u vezi sa oba pasusa?

TUŽILAC NAJS: Da.

SUDIJA ROBINSON: A šta je sa stranom 57?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ne, strana 57 je bila uvod, a ja ću sada da se pozabavim raznim delovima u vezi sa sistemom uverenja. Dakle tu stoji da su srpski vojnici učestvovali u sistematskom pokušaju da izmene demografsku ravnotežu. Da li se slažete s tim ili ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Gospodin Najs je ovde postavio dva pitanja, ja ne znam kojim redom da odgovorim. Da li da počnem od početka?

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, postavite prvo jedno pitanje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ja vam postavljam pitanje koje se nalazi na strani 4 BHS verzije, a tiče se toga da su, dakle, srpski vojnici učestvovali u sistematskom pokušaju da izmene demografsku ravnotežu regiona. Odgovorite mi sa da ili sa ne. Da li se slažete s tim?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Gospodine predsedavajući, složićete se da na tako komplikovana pitanja ja ne mogu odgovoriti sa da ili ne. Ali ako mogu da kažem kratko, onda mogu da kažem "ne" i da to objasnim sa nekoliko rečenica, ako dozvolite. Ne sporim, ne sporim činjenicu da je, kao i su svakom ratnom sukobu, a ovo je bio sukob ne između Srba i Albanaca, ovo je bio Prvi balkanski rat, sukob između balkanskih hrišćanskih država Srbije, Crne Gore, Bugarske (Bulgaria) i Grčke (Greece) protiv Otomanskog carstva. Ovaj stav gospođe Bading zasniva se na izveštaju Karnegijeve zadužbine (Carnegie Foundation) iz 1914. godine. Međutim, mnogobrojniji izvori sa terena registruju pojedinačne incidente kojih ima u svakom ratu i ja to ne sporim, ali ne postoji plan srpske Vlade da se etnički očisti taj deo, jer da je takav plan postojao, on je mogao biti i ostvaren. Kao dokaz nudim knjigu Adolfa Fišera (Adolf Fischer), švajcarskog lekara, objavljenu na nemačkom jeziku, koji je bio na frontu, koja glasi na nemačkom jeziku "Na Balkanskom frontu" (At The Balkan Front) objavljen 1914. godine, a koji je lečio ranjene albanske vojnike u srpskoj vojnoj bolnici u Skoplju.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala vam, gospodine Terziću. Moramo da krenemo dalje. Strana 10 engleske verzije, strana 8 BHS verzije. U dnu strane 10 ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Koja strana srpske verzije?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Strana 8. Paragraf je obeležn i tu stoji sledeće: “Za razliku od svojih prethodnika, partizani su od samog početka” ... U stvari, krenuću malo ranije. “U periodu između 1944. i 1945. godine, partizani su ugušili velike pobune Albanaca, a žestoke borbe vodile su se naročito na području Drenice (Drenice). Hteo bih da vam postavim nekoliko pitanja u vezi sa tim. Mi smo se osvrnuli na napad na Drenicu juče, odnosno u utorak, takođe smo pogledali i dokument Vase Čubrilovića iz 1937. godine. Vi, naravno, znate da je Čubrilović objavio čak i žešći Memorandum 1944. godine, to vam je poznato, zar ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne, to mi nije poznato, mislim da vi grešite.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu, ako budem imao vremena vrtićemo se na to. Ako sam pogrešio, pružiću vam priliku da kasnije pogledate taj tekst. Pri dnu ovog paragrafa stoji: “Za razliku od svojih prethodnika, partizani su se od samog početka ozbiljno trudili da pridobiju kosovske Albance, kako stvaranjem Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije u okviru nove Republike Srbije, tako i preduzimanjem mera da se kolonistima iz perioda između dva rata, onemoguću da se vrate”. Da li prihvatate ovu tvrdnju Odri Bading kao istinitu?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Na koju tvrdnju mislite, pošto ovde ima više tvrdnji?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Na ovu tvrdnju koju sam vam upravo pročitao, dakle da su stvorili autonomnu pokrajinu i da su sprečavali koloniste iz perioda između dva rata da se vrate. Da li je u pravu kada to kaže?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To je činjenica, činjenica koju sam ja izneo prekjuche, činjenica koju sam ja konstatovao.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala, sada ćemo da pogledamo stranu 11 engleske verzije, što je i dalje strana 8 BHS verzije. U vezi sa sta-

tistikom ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Oprostite, gospodine predsedavajući, da li mogu da postavim jedno pitanje?

SUDIJA ROBINSON: Pa to nije uobičajena procedura, ali recite.

SVEDOK TERZIĆ: Ja sam došao da svedočim ovde o mom elaboratu i o temi o kojoj sam ja ... Ja želim vrlo rado da govorim ...

SUDIJA ROBINSON: Ne, neću to da dozvolim. Mi ćemo da odlučimo da li su pitanja relevantan ili ne, a mi smo ovde da vas zaštitimo.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle strana 11 engleske verzije, strana 8 BHS verzije i negde pri kraju obeleženog paragrafa, stoji sledeća rečenica, nekoliko rečenica. "Dozvoljavajući različite pretpostavke u vezi sa prirodnim priraštajem stanovništva u tom periodu, francuski demograf, Mišel Ru (Michael Roux), smatra da gornja granica u vezi sa brojem proteranih Srba i Crnogoraca iznosi, otprilike 36 000. Ta cifra je relativno približna proračunu iz 1944. godine koji je izvršio jedan viši nemački zvaničnik u Beogradu prema kojoj je 40.000 Srba i Crnogoraca proterano sa Kosova od 1941. godine." Tu se daju i fusnote, a mislim da ste vi rekli da se radilo, otprilike, o, oko, 100.000. Da li možete da objasnite zašto Odri Bading nije u pravu, zašto je pogrešila ili ćete možda da prihvatite da je u pravu.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja ne mogu da prihvatim da je Odri Bading u pravu, ona se oslanja samo na Mišela Rua, a ja sam naveo desetine različitih izvora koji potvrđuju cifru od najmanje 100.000. Uostalom, ja sam naveo mišljenje britanskog istoričara Stevana Pavlovića koji kaže da se cifre proteranih Srba kreću od 30.000 do 200.000. On smatra da gornja cifra od 200.000 nije realna, ali da je cifra od 100.000 najverovatnije realna. Kao što smatra da broj doseljenih Albanaca od 200.000 do 300.000 takođe može biti preterana, dakle srednja cifra između toga, nekih 100.000 je cifra o broju doseljenih Albanaca na Kosovu i Metohiji. Dakle smatram da je ovaj stav gospođe Bading apsolutno neutemeljen na prvorazrednim istori-

jskim izvorima. Ona ovde ne navodi nemačkog zvaničnika, koji je to nemački zvaničnik? Ja vam mogu reći da iz drugih nemačkih izvora imam podatke koje sam naveo u svom elaboratu, da se do proleća 1942. godine, oko 60.000 izbeglica nalazilo na granici okupirane Srbije i to sam naveo u svom elaboratu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Krenimo sada dalje, budući da smo čuli koji je vaš stav u vezi sa određenim pitanjima iz izveštaja gospođe Odri Bading. Pređimo sada na stranu 16 vaše verzije, to je strana 21 engleske verzije. Imajući na umu ono šta sam napomenuo na samom početku, a to je onaj sistem uverenja. Da vidimo kako se to razvijalo. U utorak smo se već bili osvrnuli na pad Aleksandra Rankovića, a pri dnu ove strane, strana 16 BHS verzije stoji sledeće. "Partijski napadi posle Brionskog plenuma na zloupotrebu policije i centralizam nagovestili su početak privremene demokratizacije političkog života i trajne decentralizacije jugoslovenske partije i države." To je strana 21 engleske verzije, pri dnu strane. Pretpostavljam da ćete u principu da se složite, dakle da se radilo o trajnoj decentralizaciji jugoslovenske partije i države odnosno.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Na žalost ne mogu da se složim uopšte. To je moj ključni, sasvim suprotan stav od gospođe Bading. Ja smatram da su događaji koji su počeli 1962, 1963. godine i kulminirali 1966. godine, bili početak dezintegracije jugoslovenske države. Žao mi je što gospođa Bading koja je ranije napisala jednu dobru doktorsku tezu, jedan proces dezintegracije države, koji je doveo na kraju do raspada te države označava kao proces demokratizacije i decentralizacije. Imam sasvim suprotan stav od gospođe Bading, izvinjavam se. Ovaj njen stav se zasniva ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Zastanite samo na trenutak.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, pustite svedoka da završi.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dakle ovaj utisak gospođe Bading ne zasniva se na arhivskim istraživanjima. Ja sam vršio arhivska istraži-

vanja i detaljno rekonstruisao kada, na koji način, sa kojim političkim ciljevima započinje proces decentralizacija, odnosno destrukcije, destrukcije jugoslovenske države, što će se pokazati, što je, na kraju krajeva, pokazale su i devedesete godine. Početak dezintegracije bile su šezdesete godine. To je moj ključni stav, sasvim suprotan od stava gospođe Bading.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ako ostavimo po strani reč "demokrati-zacija" sa kojom se izgleda ne slažete, ali vi prihvatate termin "decentralizacija", s tim se slažete?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne, ne, ne, molim vas, demokrati-zacija je nešto što je meni vrlo blisko, veliki sam pristalica demokratskog shvatanja društva i države, ali ovde se ne radi o demokratizaciji i ne radi se o decentralizaciji. Ovde se radi o pobedi nacional-komunističkog koncepta Jugoslavije koji je bio katastrofalan za sudbinu te zemlje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pogledajmo sada sledeću rešenicu. "Pet narednih godina bilo je najburnije u političkoj istoriji komunističke Jugoslavije, do kraja osamdesetih godina. Od 1967. godine do 1971. godine usvojena su tri paketa ustavnih amandmana. Posmatranim kao celina, tim amandmanima je uveden mnogo decentralizovaniji ustavni poredak." Pre nego što zatražim vaš komentar u vezi sa ove dve rečenice, čisto kako bi sve bilo kompaktno, amandmani na Ustav su bili usvojeni od 1967. do 1971. godine, tako da je 1971. godine Ustav, u stvari, bio izmenjen, a onda je zvanično usvojen 1974. godine, dakle to je Ustav koji se stalno spominje i na koji se Srbi stalno žale. E sad, da li se vi slažete sa izjavom gospođe Bading da se radilo, dakle, da su ovi amandmani na Ustav, u stvari, decentralizovali sam ustavni poredak?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Oni su ga, razume se, decentralizo-vali, ali u smislu destrukcije te države. Način decentralizacije je doveo do toga da ta država nije mogla da funkcioniše kao jedin-stvena država. Dakle ona nije mogla da funkcioniše ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Moram da završim. Dakle ovo nije decentralizacija u uobičajenom političko-ustavnom smislu, ovo je proces razgradnje svih vitalnih mehanizama jedne države. To je suština.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Gospodine Terziću, ja ne iznosim argumente ni za ni protiv Ustava, ja jednostavno iznosim neke delove koji su doveli do tog sistema uverenja. Pređimo sada na stranu 22 engleske verzije i na stranu 17 BHS verzije.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, svedok želi još nešto da doda.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja vas molim, gospodine predavaajući, da mi omogućite da kažem nekoliko rečenica, ono o čemu da kažem. Ja prosto o tako ozbiljnim stvarima ne mogu da kažem sa da ili sa ne. Ja moram reći nekoliko rečenica u prilog mog stava koji ja zastupam.

SUDIJA ROBINSON: Da, izvolite, imate pravo, samo kratko, molim vas.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dakle ustavni amandmani od 1967. godine zaključno sa 1971. godinom, koji su kasnije pretočeni u Ustav 1974. godine, označili su definitivan kraj jugoslovenske države. Ta federalna država je postala konfederacija. Srbija jedina nije bila republika kao i druge republike. Pokrajine u Srbiji su bile republike, a Srbija nije bila ni republika ni pokrajina. U tome je apsurd pravnog položaja Srbije u okvirima jugoslovenske konfederacije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Sada ćemo da pređemo na vašu stranicu 17, našu stranicu 22. Uzgred primećujem da je jedna od stvari koja je povredila Srbe to što je 1968. godine ime promenjeno iz "Kosovo i Metohija" u "Kosovo", a "Kosovo i Metohija" je bilo srpsko ime za

to i onda vidimo, na kraju paragrafa koji je sada bio na ekranu: "Granice Pokrajine se nisu mogle promeniti bez pristanka Skupštine pokrajine. Skupština pokrajine je mogla da donosi zakone koji su suprotstavljeni dekretima zasnovanim na saveznim i republičkim zakonima i pokrajina će da ima svoj Vrhovni sud". Gospodine Terziću, čućemo i druge veštake, uključujući i pravne veštake, ali ovo je samo deo stvari koje su povredile Srbe i tu je gospođa Bading u pravu kada je ukazala na te ustavne promene i deo koji je uznemirio Srbe, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja bih voleo da Pretresno veće iskreno razume ovaj problem. Ovde nije reč o emotivnom razumevanju tog problema. Ovde je reč o ozbiljnom ustavno-političkom definisanju tog problema. Izvorno, izvorno Kosovo označava samo Kosovo polje (Fushe Kosove), to je jedan mali region u Kosovu. Kosovo i Metohija su dve odvojene pokrajine, dva odvojene oblasti. Uvek su bile dve odvojene oblasti. Vi, gospodine Najš, polazite od potpuno pogrešne pretpostavke da je Kosovo neka istorijska i etnička celina koju Srbija inkorporira u svoj sastav. Dakle ovde je reč o tome da se jedno viševjekovno istorijsko ime oblasti Kosovo i Metohija zamenjuje ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Gospodine Terziću, ono šta sam ja želeo da istaknem, izvinjavam se što vas prekidam, ja samo kažem da li je izveštaj gospođe Bading u tome što se usmerio na promenu imena, a zatim i na promene u Ustavu, da li on pravilno održava zabrinutost nekih Srba, da ili ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, u tom smislu da. Ona je objektivno ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala. Sada ćemo da pređemo na stranicu 29 na engleskom, a 22 u verziji na BHS-u. To je paragraf koji ima naslov "Albanci". Prva rečenica, ne, druga rečenica je sve šta ja želim iz tog paragrafa, vraćamo se ponovo na 1956. godinu. Kao što sam rekao, ne mogu da budem potpuno u hronološkom redosledu u odnosu na ovaj izveštaj, rečenica glasi: "Smena Rankovića praćena

dramatičnim otkrićem zloupotrebe od strane policije u pokrajini dovela je do temeljnih promena u pokrajinskoj Vladi". Da li je to tačno onako kako to kaže gospođa Bading da je zaista smena Rankovića praćena zloupotrebama policije u pokrajini u odnosu na kosovske Albance?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To u suštini nije tačno. Bilo je represivnih mera policije, kao što kaže gospođa Bading na jednom drugom mestu, jednako i prema Albancima i prema Srbima, ali gospođa Bading ovde gubi iz vida jednu suštinsku stvar. Službe bezbednosti su otkrile jednu veliku, razgranatu, ilegalnu valikoalbansku separatističku organizaciju. Posledica toga bilo je prikupljanje oružja i Prizrenski proces, to je suština, to je glavni problem koji je ona potpuno previdela. A drugi deo pitanja ste me pitali da li je to dovelo do promena u pokrajinskoj Vladi. Da, međutim ja želim da kažem jednu stvar. Ja sam ovde doneo dokaze i mogu da podelim Pretresnom veću. Od 1943. godine ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ne, u ovom trenutku nije potrebno, dobio sam vaš odgovor na pitanje.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Albanci su predstavljali ...

SUDIJA ROBINSON: Ne, ovom prilikom gospodin Najš će da nastavi sa ispitivanjem.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas, pogledajte sada stranicu 23 u vašoj verziji, gospodine Terziću, a stranica 30 u verziji na engleskom. Ponovo da bismo posmatrali događaje po redosledu, da bismo ih u svojim glavama sredili po redosledu, mislim da je to važno, ona ovde kaže da su demonstracije 1968. godine predstavljale početak reformi. Izgleda da su počeci reforme više pothranjivali nego umanjivali nezadovoljstvo Albanaca. U novembru 1968. godine, među studentima u Prištini (Prishtine) izbile su čak i demonstracije i proširile se čak na druge gradove na Kosovu i onda to ona razmatra detaljno. Demonstracije iz 1968. godine predstavljaju značajan deo

u stvaranju sistema uverenja jedna generacije, je li tako, kada je reč o Srbima. To bih želio da potvrdite. Mi nemamo mnogo vremena na raspolaganju.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Izvinite, nisam razumeo vaše pitanje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Demonstracije 1968. godine su značajan deo sistema uverenja Srba koji je formiran u odnosu na Kosovo, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne, ja ne znam, ja prosto ne razumem, molim vas, vaš termin "sistem uverenja". Ja bih voleo da mi objasnite šta za vas znači "sistem uverenja". Ne razumem pitanje. Mi ovde govorimo o istorijskim činjenicama. Ja razumem, naravno ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Postavićemo to jednostavnije i na značajniji način. Demonstracije iz 1968. godine su Srbi smatrali značajnim, u načinu na koji su se oni pozabavili problemom Kosova i autonomije Kosova.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To je vaše pitanje?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne samo Srbi, ja ne razumem zašto vi konfrontirate samo Srbe i Albance. Ovdje je reč o sudbini jugoslovenske države. Ne samo Srbi, nego cela patriotska jugoslovenska javnost je smatrala da se demonstracije 1968. godine bile prvi dokaz nastupa velikoalbanskog separatističkog pokreta na političku scenu. To je bilo ugrožavanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta Srbije i Jugoslavije, jer su parole demonstirane bile "Kosovo - Albanija" (Kosova - Shqipërija), "Priklučenje Kosova Albaniji" (Bashkimi i Kosoves me Shqipërine), dakle na sceni je bila otvorena politička parola Velike Albanije, priključenje Kosova Albaniji, to je uznemirilo ne samo Srbe, uznemirilo je ceo ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Mislom da, gospodine Terziću, ponavljate ono šta ste nam ranije rekli i zbog toga moram da vas prekinem. Ako

možemo da pređemo na englesku stranicu 32, pri dnu, u stvari, stranice 31 prevoda na engleski, a u vašem tekstu je to stranica 24.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Izvinjavam se ...

SUDIJA ROBINSON: Da.

SVEDOK TERZIĆ: Ja vas molim da mi pomognete da me gospodin Najs ne prekida i da mi dozvoli, da mi dozvolite, kao predsedavajući, da kažem nekoliko rečenica o onom o čemu me on pita.

SUDIJA ROBINSON: Vama je postavljeno pitanje i ako bude trebalo da date objašnjenje, onda ćete da date objašnjenje. Sada se bavimo stranicom 32, mislim da sam ja bio prilično pun razumevanja u tome što sam vam dozvoljavao da date objašnjenja, jer ponekad shvatam da nije moguće odgovoriti na pitanje sa da ili ne. Koje je vaše pitanje, gospodine Najs?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Svakako. I Pretresno veće shvata, iako se izveštaj ovog svedoka ne bavi izveštajem gospođe Bading, na način koji bi omogućio da se shvati u čemu je pitanje, ali upravo ovo, ovaj sistem ispitivanja će da pomogne da shvatimo u čemu je pitanje. Videćete na vašoj stranici 24, našoj stranici 32, da je bio jedan četvorogodišnji period između 1968. i 1972. godine kada su neki liberali, među njima Marko Nikezić i Latinka Perović držali vlast i ona sugeriše, naime gospođa Bading, da su oni držali vlast sve dok Tito u oktobru 1972. godine nije organizovao njihovu smenu. I ona kaže, "tokom svog mandata liberali su uložili značajan napor da razdvoje Srbiju od Jugoslavije, a srpski identitet od jugoslovenskog". Da li prihvatate ovu analizu ovog četvorogodišnjeg perioda? To je očigledno prilično rezimirano u ovih par rečenica, da li vi to prihvatate?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja to ne prihvatam, mislim da je to vrlo jednostrana i pristrasna analiza koja se ne zasniva na istorijskoj građi. Ona se zasniva na političkim ocenama. Termin "liberali", dao im je sam Tito. Ovde se ne radi ... Morate razumeti politički sistem Jugoslavije. U retorici Titovoj i komunističkoj, termin "liberal" imao

je vrlo pežorativno značenje. Prema tome ocena ovoga perioda od strane Bading za mene je vrlo jednostrana i nije utemeljena na istorijskoj građi. Samo želim jednu stvar da vam kažem: najviše knjiga u jugoslovenskom društvu zabranjeno je od strane takozvanih liberala.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Naravno, gospođa Perović je još uvek živa i mnogo aktivna, još uvek piše i verovatno bi imala potpuno drugačije stavove od vaših, zar ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja gospođu Perović vrlo dobro znam, mi smo sarađivali kao kolege, ona se sada bavi istorijom, mi smo se sretali mnogo puta i razgovarali, ona je učestvovala i na skupovima koje sam ja organizovao, ali to ne znači da ja imam jednu sasvim drugu ocenu o tom periodu. Ne samo ja nego i dobar deo jugoslovenske historiografije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Jedna stvar koju moram da vam iznesem, gospodine Terziću, je sledeća. Zaista jeste postojalo jedno telo intelektualaca uključujući i gospođu Perović koje bi imalo potpuno drugačiji stav kada bi analizirali poslednjih 50 godina, u odnosu na onu analizu koju ste vi ponudili ovom Pretresnom veću. To prihvatate, zar ne? Ima intelektualaca koji imaju potpuno drugačiji stav od vašeg. To nije jedinstven stav, je l' tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Molim vas, to je jedno hipotetičko pitanje. Prosto, ja ne mogu da pretpostavim šta bi oni mogli da kažu. Dozvolite da svi mi ovde koji sedimo o onome što se danas događa imaćemo različita gledišta, dakle dozvoljavam da ima ljudi koji će imati i druga gledišta. To je sasvim prirodno u istorijskoj nauci, kao što je sasvim prirodno i u drugim naukama. Ovde ne postoji uniformno mišljenje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Možemo li da idemo dalje? I dalje smo na 1968. godini, stranica 26 verzije na BHS-u, stranica 34 verzije na engleskom, a paragraf počinje rečima: "Među ličnostima" i onda treća rečenica kaže: "U poznatom govoru koji je održao na 14.

Plenumu Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije maja 1968. godine ...”

SUDIJA ROBINSON: Svedok pokušava da nađe ...

SVEDOK TERZIĆ: Da, da našao sam, našao sam

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U poznatom govoru koji je održao na 14. Plenumu Saveza komunista Srbije, u maju 1968. godine, Ćosić koji je od 1965. godine bio član Centralnog komiteta, osporio je osnove partijske nacionalne politike, strastveno napadajući sve veću decentralizaciju Jugoslavije. Da li je to tačno?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, to je tačno.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: A pošto će Ćosić da se pojavljuje možda kod sledećih svedoka kao osoba od značaja u razvoju ideja, srpskih ideja, da li je tačno da je Ćosić već 1968. godine začeo ideju podele Kosova između Srbije i Albanije (Albania), drugim rečima između Srbije i jedne druge države.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne, meni nije poznato, apsolutno. 1968. godine na pomenutoj sednici, Ćosić je samo ukazao na to da se ne može pitanje autonomije i autonomnih prava albanske manjine izjednačavati sa pitanjem državnog suvereniteta te manjine na jednom delu Srbije i Jugoslavije. Prema tome ... Oprostite, gospodine predsedavajući, ja zaista ne mogu da odgovorim ako na ovaj način budemo razgovarali. Ja želim da kažem nekoliko rečenica kao moj odgovor. Pitanja su vrlo važna i ja želim da kažem nekoliko rečenica.

SUDIJA ROBINSON: Kažite nekoliko rečenica, dve-tri rečenice objašnjenja, pa ćemo da idemo dalje.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dakle gospodin Ćosić 1968. godine uopšte ne govori o podeli Kosova i Metohije. On ukazuje na prob-

lem nacionalnog birokratizma i ukazuje na to da se pitanje autonomnih prava albanske manjine zamenjuje pitanjem državnog suvereniteta i državnosti albanske manjine u jednom delu Srbije i kaže: "Ne mogu da postoje dva suvereniteta: ili će postojati jugoslovenski ili albanski". To je stav gospodina Ćosića.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li ste pročitali najnoviju Ćosićevu knjigu?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Neke delove. Nisam u celini. Neke delove, nisam u celini.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Jer on i dalje tvrdi da je podela realna, ako ne i jedini realni ishod koji može da funkcioniše za Kosovo.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja ne razumem vaše pitanje. Da li se vi zalažete za podelu Kosova i Metohije ili mene pitate šta ja mislim o Ćosićevom mišljenju?

SUDIJA ROBINSON: Ne, ne, mislim da je pitanje jasno. On vas je pitao da li je Ćosić i dalje pri tom stavu da je podela realni ako ne i jedini realni ishod za Kosovo. Vi možete da kažete da, ne ili možete da kažete da ne znate.

SVEDOK TERZIĆ: Ćosić 1968. godine ne pominje podelu Kosova i Metohije. On to pitanje, izvinjavam se, on to pitanje pominje poslednjih godina. Ja se apsolutno ne slažem sa takvim stavom. Zbog čega bi jedan deo suverene teritorije Srbije bio deljen, zbog čega?

SUDIJA ROBINSON: Dozvolite da vas zaustavim. Mislim da vas je gospodin Najs uputio na najnoviju Ćosićevu knjigu. Da li znate za tu knjigu? Rekli ste da ste sami pročitali neke delove te knjige, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ: Ja sam čak ovde kao dokaze priložio neke delove

iz te knjige, ali pošto je ta knjiga izašla nedavno, ja nisam imao prilike da ...

SUDIJA ROBINSON: U redu, ako imate pitanje ... Dozvolite samo, dozvolite ... Slušajte sledeće. To je šta vas je pitao gospodin Najs. Na osnovu onoga što ste pročitali neke delove te knjige, da li se slažete ili možete da komentarišete pitanje da li je na osnovu onoga šta ste pročitali Ćosić i dalje ostao pri stavu da je podela jedan ako ne i jedini realan ishod rešenje za Kosovo. To je vrlo konkretno pitanje koje se odnosi na vaše shvatanje onoga šta je Ćosić rekao u svojoj najnovijoj knjizi.

SVEDOK TERZIĆ: Ovde je reč o krupnim političkim pitanjima. Vi od mene tražite izjašnjavanje o jednom važnom političkom problemu. Ja ću vam reći šta ja o tome mislim. Ja smatram ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, mislim da smo dovoljno iscrpili ovo pitanje.

SVEDOK TERZIĆ: Ja insistiram da odgovorim na ovo pitanje, molim vas.

SUDIJA BONOMI: Ne, ne gospodine Terziću, pitanje je vrlo jednostavno. Pitanje je šta je rečeno u najnovijem radu. Vi morate da nam iznesete činjenicu, to nema veze sa vašim mišljenjem. Pitanje se odnosi na činjenice. Da li možete na to da odgovorite ili ne?

SVEDOK TERZIĆ: Na koje činjenice? Na koje činjenice se odnosi pitanje?

SUDIJA BONOMI: Da li se autor sada zalaže za podelu kao jedino rešenje kosovskog problema?

SVEDOK TERZIĆ: Ja nisam čitao celu knjigu, ali mi je iz novina, iz

javnosti poznat ...

SUDIJA BONOMI: Vaš odgovor je da ne znate, hvala.

SVEDOK TERZIĆ: Ne, moj odgovor nije da ne znam. Iz javnosti mi je poznat takav stav, ali ja lično ne delim taj stav, jer smatram da ni jedna država se ne odriče suverenog dela svoje teritorije. To je moj stav. Zašto bi se Velika Britanija (Great Britain) odrekla jednog dela svoje teritorije?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li mogu da prekinem svedoka da idemo dalje? Želim da postavim još jedno pitanje o podeli ...

SUDIJA ROBINSON: Idemo dalje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Gospodine Terziću, vreme mi neće dozvoliti da vam postavim sva pitanja koja sam planirao zbog dužine vaših odgovora. Želim da vam postavim sledeće pitanje ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Gospodine predsedavajući ...

SUDIJA ROBINSON: Dozvolite gospodinu Najsu da postavi pitanje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas, pažljivo slušajte pitanje.

SUDIJA ROBINSON: Vi ne možete da prekidate.

SVEDOK TERZIĆ: Želim da uložim protest.

SUDIJA ROBINSON: Ne. Gospodine Najs, postavite pitanje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ako, slušate pažljivo pitanje, reč je o hipotetičnom pitanju koje želim da vam postavim. Ako u dogledno vreme Pretresno veće dobije dokaze koji će da pokažu da su vodeći Srbi razmatrali podelu tokom godina, još od 1968. godine, kako je ta spremnost vodećih Srba da se bave podelom Kosova, kako se to

uklapalo u sugestiju koju je pokrenuo optuženi da Kosovo ima toliko centralnu ulogu za život Srbije, da bez njega ne može da se nastavi?.

SUDIJA ROBINSON: Ja ovo neću da dozvolim. Ovo je vrlo teško pitanje da se prati.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Kako časni Sud želi. Možda ćemo da se vratimo na to jednom drugom prilikom. Sada ćemo da preskočimo Titovo pismo, preskočićemo "Plavu knjigu" koja se u prevodu na engleski nalazi sve do stranice 42 i to su važna pitanja kojima ćemo da se bavimo s drugim svedocima. Imamo i "Plavu knjigu" na stranici 45, a sada ćemo da se pozabavimo sledećim događajem na stranici 45, a to su demonstracije Albanaca iz 1981. godine. Ono šta vi niste rekli Pretresnom veću o tome, gospodine Terziću, su bubašvabe. Možete li da objasnite Pretresnom veću u čemu je značaj tog pojma "bubašvabe" za demonstracije iz 1981. godine?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja prvi put čujem. Ja znam šta je bubašvaba, ali prvi put čujem za termin bubašvaba u vezi sa demonstracijama.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja bih voleo da mi objasnite to pitanje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Da li vi kažete da ne znate uopšte za materijal koji će da pokaže da su prve demonstracije na univerzitetu bile, u stvari, studentske demonstracije u vezi sa kvalitetom hrane i pojavom bubašvaba u supi. Da li to znate ili ne? Da li vam je to poznato?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Moram da priznam, prvi put čujem za bubašvabe, ali mi je poznato da je kao izgovor za početak demonstracija, navodno naveden kvalitet hrane. Međutim kada se pogleda ceo kontekst događaja, onda će se jasno pokazati, dakle ilegalne organizacije, priprema demonstracija, da je to bio jedan samo izgovor. Ali moram da priznam da prvi put čujem za bubašvabe.

Dakle poznat mi je stav da je navodno kvalitet hrane bio samo povod za demonstracije. Ja sam ...

SUDIJA ROBINSON: Da, odgovorili ste, gospodine, to je dovoljan komentar na ovo pitanje. Gospodine Najs.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: A da li vam je poznato da postoji velika količina materijala koja sugeriše da su demonstracije koje su usledile nakon prvobitnog protesta studenata možda bile nešto šta su organizovale obaveštajne službe Srbije ili druga tela u državi, kako bi pokrenule nasilje u odnosu na koje bi Srbi mogli da reaguju. Da li vam je poznata određena količina materijala koja to tvrdi, jer se vi time uopšte ne bavite u svom izveštaju?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja to prvi put čujem od vas i to smatram običnim špekulacijama, jer ako se posmatra ceo istorijski kontekst, onda se vidi da i demonstracije 1961. godine i demonstracije 1968. godine i ilegalne organizacije godinama pre toga se pripremaju i bave se ustankom i demonstracijama. Prema tome tvrdnja da srpske tajne službe pripremaju demonstracije ja smatram neozbiljnim.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I nikada niste razmatrali knjigu Džuli Mertus (Julie Mertus) "Kako su mitovi i legende započeli rat na Kosovu" (How Myths and Thruths Started a War), a knjiga se sastoji iz intervjua sa studentima. Da li ste ikada pogledali tu knjigu, taj dokument?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja sam video tu knjigu i smatram je pristrasnom knjigom, neobjektivnom.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Vidite, u tome je problem, gospodine Terziću, tvrdim, da materijal koji je na različit način izveštavao o korenima studentskih demonstracija 1981. godine i pokrenuo sugestiju kako su ti protesti stimulisani kako bi Srbi mogli da deluju na njih, vi to uopšte niste spomenuli u svom izveštaju, vi se time niste bavili.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja sam zapanjen, da kažem, tom vrstom neozbiljnosti u tumačenju događaja, znate. Ceo istorijski kontekst događaja govori sasvim suprotno. Ovo je jedna sasvim izmišljena teza koja nema nikakvih dokaza.

SUDIJA ROBINSON: Mogu li da vam postavim pitanje? Mogu li da vas zamolim, gospodine Terziću, da odgovorite? Čak i ako je nešto izmišljeno, zar to nije nešto na šta biste vi dali komentar u vašem izveštaju, s obzirom da je to deo istorije, čak i ako ćete to da odbacite kao pristrasno? Zašto to niste spomenuli, zašto na to niste aludirali u svom izveštaju?

SVEDOK TERZIĆ: Gospodine predsedavajući, istorijska nauka je nešto drugo od sudskog procesa. Ja sam uzeo u obzir desetine i stotine vrlo važnih istorijskih izvora koji objašnjavaju taj proces. Ovaj izvor, ovo tvrđenje nisam smatrao relevantnim, jer je ono bilo u suprotnosti sa stotinama izvora prvorazrednog značaja. Zbog toga sam ovaj izvor smatrao nevažnim, jer on ne objašnjava događaj.

SUDIJA ROBINSON: Čuo sam vaše objašnjenje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Treba da kažem, iako nemamo vremena, imam poglavlja iz te knjige koju sam pominjao, na raspolaganju, takođe imam odlomke, relevantne odlomke iz knjige Dobrice Ćosića koji su takođe na raspolaganju i imam materijal koji će da pokaže da je Dobrica Ćosić imao koncept podele na umu 1968. godine. Možemo li sada da pređemo na poslednji deo izveštaja gospođe Bading i to ćemo da prođemo vrlo brzo. To je stranica prevoda na engleski 50, a stranica na BHS-u 38.

SUDIJA ROBINSON: Neću da dozvolim vaše prekide. Moramo da nastavimo sa ovim ispitivanjem ... Ne, ne. Svedoci ne postavljaju pitanja, situacija je obrnuta.

SVEDOK TERZIĆ: Mene interesuje gde je Dobrica Ćosić pomenuo delu Kosova ...

SUDIJA ROBINSON: Isključio sam vas. Isključio sam vas, jer sam vam već dozvolio da ponudite objašnjenje i čuli smo vaše objašnjenje. Moramo da nastavimo sa unakrsnim ispitivanjem.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Gospodine Terziću, budite tako ljubazni pa pogledajte stranu 37 BHS verzije, to je strana 50 engleske verzije. Tu ćemo da vidimo jednu referencu, sada ću da je pročitam. "Atmosfera nakon demonstracija 1981. godine bila je neprijateljska, nepovoljna za argumentovanu raspravu. Početkom osamdesetih oni su već prelazili granice delovanja koje je bilo dozvoljeno u jednom jednopartijskom sistemu sa svojim masovnim peticijama i marševima na republičku i saveznu Skupštinu. Srpsko rukovodstvo oštro je negodovalo, ali su mnogi istaknuti intelektualci prihvatili pritužbe kosovskih Srba. Mnogi Srbi u Beogradu kao i u drugim mestima postali su uvereni da u okviru kampanje, kosovski Albanci, odlučni u naporima da stvore etnički čisto Kosovo, namerno izbacuju njihove sunarodnike iz njihovih domova na Kosovu". Taj stav razrađen je u peticiji, ta peticija je jedan dokument koji nije prevedem, a to je dokument koji ste nam vi dostavili, zar ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, s tim što je ovde pogrešno 1968. godine, treba da stoji 1986. godine.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Mislim da u engleskoj verziji stoji 1986. godina. Dakle ta vaša peticija, neću sada njom da se bavim, dakle ta vaša peticija koju ste vi potpisali, u toj peticiji se koristi reč "genocid", zar ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Tačno je, koristi se reč "genocid".

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ako pogledamo sada stranu 51 engleske verzije, ja ne mogu sada da se bavim time budući da nemam dovoljno vremena, dakle citira se peticija i sada gospođa Bading, nekoliko paragrafa dalje i tu stoji: "Ovde dajemo dosta dugačak citat iz peticije pošto ona odslikava uverenja Srba iz osamdesetih godina u vezi sa razlozima iseljavanja Slovena s Kosova. To su bili problemi

koji su formirali set srpskih odgovora na jugoslovensku krizu po nacionalnom obrascu. Stoga je važno razmotriti u kojoj meri su ti problemi bili ukorenjeni u stvarnost." A gospođa Bading kaže: "da bi se u potpunosti obradila ta tema, potrebna je posebna monografija i daleko više empirijskih podataka nego što je ikada do sada prikupljeno." Da li se slažete s njom da jednostavno ne postoji dovoljno empirijskih podataka, odnosno da nije bilo dovoljno empirijskih podataka kada je ovaj izveštaj sačinjen, kako bi se odlučilo o činjenicama koje su u osnovi vaše peticije.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne, apsolutno se ne slažem. Meni je žao što je gospođa Bading neobaveštena. Postojalo je na hiljade i hiljade dokumenata na kojima se zasnivala ovakva tvrdnja. Hiljade i hiljade dokumenata su postojale i video zapisi, video zapisi i tonski zapisi i prepiska i ja sam ukazao na hiljade pisama episkopa Pavla sa Kosova i Metohije od pedesetih godina, znači postojala je ogromna građa na osnovi kojih je nastalo ... To je bila tragedija jednoga naroda. Ovo je bio alarm za celo jugoslovensko društvo, na žalosti za celo evropsko društvo. Za mene je bio nejasno to da Evropa (Europe) čuti pred etničkim čišćenjem jednog naroda iz jednog dela Evrope. To je fenomen koji će istorija objasniti. U bilo kom delu Evrope mi bismo morali reagovati kada se dešavaju ovakve stvari. Ovo se dešavalo u našoj kući i Evropa je potuno ćutala.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala vam. Ja sam samo hteo da identifikujem neke važne događaje, a takođe da vidimo koji je vaš stav, koji je gospođe Bading, a njeni izvori mogu da se vide u fusnotama. Sada ću da pređem na nešto sasvim drugo. U protekla dva dana pružena vam je prilika da pročitate jedan dokument na BHS-u, to je izveštaj koji je pripremila Međunarodna krizna grupa (International Crisis Group) o panalbanizmu, a ja ne znam da li je Pretresno veće imalo vremena da se upozna sa dokumentom ... Nadam se da je imalo vremena. Vi znate da je Miranda Vickers (Miranda Vickers) bila glavni istraživač vezano za ovaj dokument. Vi ste nju spomenuli, spomenuli ste kao kolegicu, zar ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, ali ime Mirande Vikers se nigde ne spominje u ovom dokumentu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ali vi znate da ona radi za Međunarodnu kriznu grupu, za "ICG" i da je ona, u stvari, glavni autor ovog dokumenta, glavni istraživač?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Meni to nije poznato i meni ceo ovaj dokument izgleda fantomskog karaktera, jer ovde nije pomenuto ni jedno ime, ni jedno jedino ime nije pomenuto koje je vršilo istraživanje. Ovde se samo govori da je Međunarodna krizna grupa razgovarala sa albanskim novinarom. Međunarodna krizna grupa je razgovarala sa tim i tim. Ne kaže se koja ličnost, koja ličnost imenom i prezimenom, kada, na kom mestu i je obavila razgovor. Ja pretpostavljam da nije Ahtisari (Marti Ahtisaari) ili Vesli Klark (Wesley Clark) dolazio da razgovara sa tim ljudima. Dakle ne postoji, u ovom dokumentu ne postoji ni jedno ime koje se može označiti kao autor ovog dokumenta.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Kada odete sa Suda, možete da posetite njihov veb sajt, pa ćete tamo da nađete sve podatke. Dakle molim vas da sada pogledate rezime, budući da ću imati samo vremena za to.

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, gospodine Terziću.

SVEDOK TERZIĆ: U vezi sa pitanjem gospodina Najsa, ja ima jedan dokument koji bih želeo da umnožim i podelim Pretresno veću. Da li je to moguće? U vezi sa ovim dokumentom.

SUDIJA ROBINSON: To je u vezi sa čim?

SVEDOK TERZIĆ: U vezi sa dokumentom Međunarodne krizne grupe.

SUDIJA ROBINSON: Čekajte prvo da saslušamo pitanje gospodina Najsa. Dakle prvo da čujemo pitanja u vezi sa tim dokumentom.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim poslužitelja da englesku verziju stavi na grafoskop, molim da se stavi strana 1. Prva stranica na kojoj ima teksta, molim. Hvala vam. S leve strane u drugom paragrafu stoji sledeće: "Poučno je da su OVK (UCK, Ushtria Clirimtare e Kosoves) i ANA (Ushtria Nacional Clirimtare e Shqiperise) počele da dobijaju narodnu podršku na Kosovu i u Makedoniji upravo onda kada su okrenule leđa početnim panalbanskim nacionalističkim ciljevima i usredsredile se na veća prava njihovog naroda. Albanska nacionalna armija koja se otvoreno zalagala za ciljeve Velike Albanije nikada nije uspjela da stekne kredibilitet u narodu". Zatim sledeći paragraf: "Od kako je uveden višepartijski sistem, u Albaniji (Albania) su siromaštvo i međunarodni politički sukobi ...

SUDIJA ROBINSON: Unutrašnji politički sukobi

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da, "unutrašnji politički sukobi su zamračili sve aspiracije ka proširenju državnih granica. Albanija je više zainteresovana za razvoj kulturnih i privrednih veza s Kosovom uz zadržavanje odvojenih država. A opcija svih albanskih vlada je strateško partnerstvo sa Makedonijom", a zatim na drugoj strani, molim da se okrene strana 2 i tu stoji: "dugoročno gledano, albanski nacionalizam će da se obuzda punom primenom sporazuma sklopljenih uz posredovanje međunarodne zajednice i poštovanjem mesta Albanaca u makedonskom srpskom i crnogorskom društvu, uz stalni pritisak na ekstremne albanske političare". Zatim ćemo da preskočimo sledeću rečenicu, idemo dalje: "Decentralizacija vlasti u Makedoniji i davanje uslova za nezavisnost Kosova, za šta bi se dobila uveravanja svih albanskih entiteta na Balkanu da će sadašnje granice u jugoistočnoj Evropi ostati nepromenjene, takođe bi pomoglo stabilizovanju situacije". Dakle to je deo rezimea i preporuka i to je upravo suprotno onom vašem krajnjem stavu koji ste iznosili tokom glavnog ispitivanja. Dakle panalbizam, to je nešto šta podržava samo manjina, a ne većina. Taj stav nije prihvaćen od strane većine, zar ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Sa iskrenim žaljenjem moram da izjavim Pretresnom veću, u odgovoru na pitanje gospodina Najsa, da sam dostavljanje ovog dokumenta doživeo kao provokaciju. Ovaj dokument se zalaže za Veliku Albaniju. Ovo je platforma Velike Albanije. Drugo ime jeste panalbanizam. Istoričari jezika i jezika će reći šta znači panalbanizam ili Velika Albanija. U odgovoru gospodinu Najsu nudim drugi dokument. Front, Albanski nacionalni front za ujedinjenje (Fronti Kombetar Shqipetar per Bashkim) demantuje ovaj dokument i kaže da se ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, molim vas da odgovorite na ovo konkretno pitanje koje vam je postavio gospodin Najs, u vezi sa rezimeo i preporukama odnosno sa ovim citatima koje vam je pročitao, u vezi sa panalbanizmom, da je to stav manjine, a ne većine. Da li možete kratko da odgovorite na to?

SVEDOK TERZIĆ: Ostajem u potpunosti pri stavi da je panalbanizam drugo ime za Veliku Albaniju. To je broj 1. Broj 2. U vezi sa nezavisnim Kosovom postavljeno mi je pitanje. Pitanje nezavisnog Kosova je rešeno rezolucijom, to jest pitanje autonomije Kosova i Metohije je rešeno Rezolucijom 1244 (UN Security Council Resolution 1244). Jedan činovnik ovog Tribunala, kao što je gospodin Najs, nema prava da menja Rezoluciju 1244, da jedan deo teritorije ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, pitanje je bilo vrlo konkretno. Panalbanizam jeste stav manjine, a ne većine. Dakle radi se o vrlo konkretnom pitanju. Da li možete konkretno da odgovorite na pitanje

SVEDOK TERZIĆ: Moj stav je da je panalbanizam ima masovnu podršku albanskog naroda u Albaniji i da je to projekcija Velike Albanije koja radikalno ugrožava stabilnost Balkana.

SUDIJA ROBINSON: Dakle to je odgovor.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li ste vi pratili svedočenje Rugove (Ibrahim Rugova), Vetona Surojia (Veton Surroi) ili Bakalija (Mahmut Bakalli), dakle da li ste pratili njihovo svedočenje ovde u sudnici?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Samo delimično gospodina Bakalija i delimično gospodina Rugove.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Videćete da se oni na vrlo specifičan način osvrću na razne opcije, izbore i ono šta oni, u stvari, žele, a ono šta su oni tu izneli i ona šta ste vi, barem delimično, čuli je u potpunoj suprotnosti sa onim šta vi iznosite, s vašom tezom, zar ne?

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, on je rekao da je samo delimično saslušao to.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Sada bih hteo da pogledamo samo dva dela ovog izveštaja. Radi se o fusnoti 70, to je na strani 17 engleske verzije, ali ako pogledate fus notu 70, gospodine Terziću ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, izvolite.

SVEDOK TERZIĆ: Imam pitanje. Da li ja mogu u odgovoru gospodinu Najsu, postavljam kao pitanje. Da li mogu, ja imam jedan CD o paljenjima srpskih crkava na Kosovu i Metohiji od 17. marta ove godine. Da li mogu da ga pokažem u odgovoru gospodinu Najsu?

SUDIJA ROBINSON: A to bi bio odgovor na koje pitanje?

(Pretresno veće se savetuje)

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, to nećemo da dozvolimo, budući da to nije relevantno za ovo pitanje, pogotovu ako se ima na umu period o kome govorimo.

prevodioci: Gospodin Najs nije uključio mikrofon.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Gospodine Terziću, fusnota 70 u dokumentu Međunarodne krizne grupe, strana 17 vaše verzije, fusnota 70, pri dnu vaše verzije, molim vas pogledajte to. "Aleksandar Ranković je bio potpredsednik Jugoslavije i u nekim krugovima smatran je očiglednim Titovim naslednikom. On je bio na čelu jugoslovenske službe bezbednosti UDB-e, a UDB-a je bila odgovorna za ozbiljne zloupotrebe u odnosu na albansko stanovništvo. Pod izgovorom suzbijanja albanskog iredentizma, UDB-a je vršila pritisak na Albance da emigriraju između 1954. godine i 1957. godine oko 195.000 Albanaca je napustilo Jugoslaviju, a do smenjivanja Rankovića ovaj broj se popeo na 235.000. Kasnije ćete da vidite da li je vaša koleginica Vickers bila uključena u pripremu ovog rada, ali da li se slažete sa ovom fusnotom, da li su podaci tačni?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Podaci iz ove fusnote nisu tačni i u odgovoru na vaše pitanje nudim dokaz 36 iz mog materijala, strana 417, u kome Jovo Šotra obaveštava predsednika Tita i sva rukovodstva Jugoslavije i Srbije i kaže da se između 1953. godine i 1960. godine, dakle upravo u periodu koji se ovde pominje, iselilo svega 16.000 Albanaca u Tursku (Turkey). Dokaz 36, strana 417. Ova fusnota koju vi pominjete, ne poziva se ni na jedan izvor, ona je proizvoljna.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Moje poslednje pitanje u vezi sa ovim dokumentom, a koji ste imali prilike da pročitate, je sledeće: s obzirom na vaš ekstreman stav koji ste zastupali tokom svedočenja, zar ne smatrate da ste trebali da razmotrite i ovaj dokument pre nego što ste došli ovamo da svedočite?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja sam, ovaj dokument nisam smatrao relevantnim za objektivno prikazivanje prilika na Kosovu i Metohiji. Za mene je ovaj dokument platforma Velike Albanije i platforma nezavisnog Kosova. To je jedan izrazito politički stav jedne grupe u međunarodnim odnosima. To za mene nije relevantan istorijski izvor, to je jedno političko mišljenje koje je suprotno sa Rezolucijom 1244. Ja ga smatram opstrukcijom napora međunarodne zajednice da se umesto nezavisnog Kosova ostvari visoka

autonomija Kosova i Metohije, kako predviđa rezolucija. Zalaganje za nezavisno Kosovo je uzrok moguće velike, dugotrajne krize u jugoistočnoj Evropi. Prema tome, ovo smatram destruktivnim i vrlo opasnim dokumentom.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Budući da optužujete ovu grupu kao pristrasnu, a ja ću u dogledno vreme da tražim da se jedan dokument predoči kao dokaz ... Dozvolite da završim sa pitanjem, gospodine Terziću. Možete li da nam objasnite o kojoj vrsti pristrasnosti se radi: da li se radi tu o američkoj zaveri, o albanskoj zaveri? Dakle koje zemlje su tu uključene? Gde je ukorenjena ta pristrasnost?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ako mi predsedavajući dozvoli, ja ću vrlo rado to uraditi. Pod broj 1, u Međunarodnoj kriznoj grupi se nalazi Vesli Klark koji je bio komandant agresije na Jugoslaviju. U Međunarodnoj kriznoj grupi se nalazi Morton Abramovic (Morton Abramovitz) koji je bio savetnik albanskih terorista na pregovorima u Rambujeu (Rambouillet), nalaze se još neke ličnosti koje nisu dokazale svoju objektivnu poziciju u odnosu na ove događaje. Citiraću dva stava iz ovoga dokumenta koji jasno govore o kakvom je dokumentu ovde reč. "Nezavisno Kosovo", to je strana 1. "nezavisno Kosovo, to je sasvim različita stvar od Velike Albanije. Planom međunarodne zajednice kako da se bavi procesom konačnog stausa Kosova, a da pri tom ne destabilizuje njegove susede". Broj 2. strana 2, citiram: "Međutim za Albance te teritorije", znači teritorije na Kosovu u Grčkoj, za Albance te teritorije nisu razdvojene, sve su one Albanija". Sve su one Albanija, "mada podeljene u različite političke jedinice povlačenjem granica 1913. godine, 1921. godine i kasnijim raspadom Jugoslavije". Dakle smatram da je ovaj tekst napisan od strane onih političkih snaga koji žele da ostvare nezavisno Kosovo i da jedan deo teritorije Srbije, suprotno Rezoluciji 1244, izdvoje iz Srbije. Ovo smatram krajnje kontraproduktivnim, vrlo opasnim korakom koji dovodi u pitanje stabilnost cele jugoistočne Evrope. Ovde se, molim vas, gospodo, u celom ovom dokumentu ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Mislim da je ovo dovoljno.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dozvolite samo dve reči da kažem. U

celom ovom dokumentu nema jedne ...

SUDIJA ROBINSON: Hvala vam gospodine Terziću. Hvala vam, dovoljno ste se osvrnuli na to. Dovoljno ste se time bavili. Gospodine Najsa, izvolite.

SVEDOK TERZIĆ: Nema ni jedne reči o Srbima i o etničkom čišćenju ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Gospodine Terziću, u vašem izveštaju, a i tokom vašeg svedočenja, vaš cilj je bio da iznesete argumente i stavove, kao i optuženi i to uopšte nije uravnotežen ili nepristrasan iznos istorije i stvarnosti, to je ono šta ja tvrdim, a to je moglo da se vidi i to se očitovalo u svakom vašem odgovoru. Vi ste došli ovde da zastupate i branite jedan stav, a ne da svedočite.

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Nije posao gospodina Najsa da on izvodi zaključak i sudove o svedočenju eksperta. To nije njegov posao. Niti je kvalifikovan da to čini.

SUDIJA ROBINSON: Pa, radi se o jednom običnom pitanju koje se obično i postavlja na kraju unakrsnog ispitivanja gospodina Najsa. Svedok će to sigurno da negira, onda će to da bude kraj svega toga, a mi ćemo na kraju sve to da procenimo. Dakle, gospodine Terziću, šta imate da kažete u vezi sa ovim pitanjem koje vam je postavio gospodin Najsa?

SVEDOK TERZIĆ: Ja smatram da je pitanje gospodina Najsa nedobronamerno, da je nekorektno. Ja sam se trudio, na osnovu svih raspoloživih izvora, stranih, pre svega britanskih, nemačkih, francuskih, najvećim delom da izvedem i prikažem objektivno procese na Kosovu i Metohiji. Želeo sam da takvim prikazom pomognem utvrđivanju konačne istine o sudbini ovog dela Balkana. Dakle tru-

dio sam se da budem potpuno objektivan i da govorim bez gneva i pristrasnosti, kako se kaže *sine ira et studio*.

SUDIJA ROBINSON: Hvala vam, gospodine Terziću.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas, potvrdite mi sledeće. Kada ste dobili posao na Istorijskom institutu, vi tada niste imali doktorat, vi ste tada tek objavili jednu knjigu, zar ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, kada sam dobio posao u Istorijskom institutu, bio sam vrlo mlad, imao sam tada 25 godina.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Uticajni ljudi su vam pomogli da dobijete taj posao, kao, na primer, Ekmedžić koji vam je pomogao da dođete do tog posla zar ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Profesor Ekmedžić je tada živeo u Sarajevu i ja tada nisam znao profesora Ekmedžića uopšte.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu, da li je tačno ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Moram da kažem, pomogao mi je akademik Radovan Samardžić koga se sa zahvalnošću sećam. Profesor Ekmedžić je bio profesor Univerziteta u Sarajevu i sa njim nisam tada imamo nikakve veze te vrste. I žalim što ste loše obavesteni.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li ste vi takođe dali svoj doprinos u genealogiji Vojislava Šešelja, iako to ne navodite u svojoj bibliografiji?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne, to nije tačno. To je jedna intriga. Ja mogu da vam objasnim o čemu je reč, ako je potrebno. Narodna skupština Republike Srbije, na predlog poslaničke grupe gospodina Vuka Draškovića, sadašnjeg ministra spoljnih poslova, zatražila je da se ispita nacionalno poreklo gospodina Šešelja. To je bio apsurd. Narodna skupština Srbije se obratila Istorijskom institutu Akademije nauka čiji sam ja tada bio direktor, da damo svoje mišljenje o tome. Istorijski institut je odgovorio na dopis Narodne skupštine Srbije i

kazao da se Istorijski institut ne bavi niti se ikada bavio utvrđivanjem nacionalnog porekla bilo koje ličnosti. Prema tome, u tom tekstu doktor Vojislav Šešelj nije pomenut. Mi smo samo govorili o onome šta postoji u literaturi o poreklu, o istorijskom poreklu bratstva Šešelj, o doktoru Vojislavu Šešelju nije bilo ni reči, to je bilo sve. Prema tome žalim što ste loše obavješteni i bilo bi dobro da imate punije informacije o stvarima o kojima me pitate.

TUŽILAC NAJS: Časni Sude, vreme koje je svedok uzeo u odgovoru na relativno jednostavna pitanja, ja mislim da su bila jednostavna, na primer u vezi sa izveštajem gospođe Bading, tako da nisam bio u mogućnosti da iznesem sve dokumente koje sam želeo. želeo bih da izveštaj o ponalbanizmu postane dokazni predmet s obzirom da je svedok to razmatrao i pokazuje suprotno gledište i čuli smo njegove odgovore, a on je rekao da je to neprihvatljivo.

SUDIJA ROBINSON: Da, to može da se uvede kao dokazni predmet.

TUŽILAC NAJS: Ja sam takođe želeo da ga pitam o detaljima iz odlomka knjige "Kako su mitovi i istine počele rat na Kosovu" koja se bavi demonstracijama iz 1981. godine, a u toj knjizi se nalaze intervjui sa studentima napravljeni u to vreme, dakle predstavljaju jedan sirovi materijal koji je upravo primeren za istraživanje na osnovu toga i slede primerene fusnote, tako da sam smatrao da bi Pretresno veće moglo da pogleda u svetlu njegovog svedočenja jedan suprotan stav u odnosu na to.

SUDIJA ROBINSON: Mi mislimo, ne.

TUŽILAC NAJS: Još jedna stvar koja je na raspolaganju Pretresnom veću, a može da se uvede i preko drugih svedoka. Svedok je negirao postojanje Memoranduma iz 1944. godine od strane Čubrilovića i negirao je da je znao da je Dobrica Ćosić imao stavove o podeli koji su takođe pokriveni dokumentima koji su na raspolaganju Pretresnom veću, a mi nemamo dovoljno vremena da se time bav-

imo.

SUDIJA ROBINSON: Ako ih imate, onda biste mogli da ih stavite na raspolaganje.

TUŽILAC NAJS: U redu, ja ću da ih stavim na raspolaganje.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, izvolite.

SVEDOK TERZIĆ: Ja molim da kao dokazni predmet se uvede saopštenje Albanskog nacionalnog fronta ujedinjenja da se zalaže za Veliku Albaniju i da negira dokument Međunarodne krizne grupe. Ja molim da se ovaj dokument uvede i da se umnoži.

(Pretno veće se savetuje)

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, prvi dokument koji ste želeli da se uvede kažete da je to odgovor na dokument koji je gospodin Najs upravo uveo kao dokaz. Koji je naslov tog dokumenta i odakle taj dokument? Ko je autor?

prevodioci: Mikrofon za svedoka.

SVEDOK TERZIĆ: Ja mogu da ga pokažem. Dokument je memorandum Albanskog nacionalnog fronta ujedinjenja od 14. aprila 2004. godine, kao direktan odgovor na saopštenje Međunarodne krizne grupe, sa sajta Albanskog nacionalnog fronta ujedinjenja, ja ga mogu ovde u celini dati da se fotokopira.

SUDIJA ROBINSON: Da, to ćemo da dozvolimo da se uvede u spis.

sekretar: To će da bude ...

SVEDOK TERZIĆ: Hvala.

(Pretno veće se savetuje)

TUŽILAC NAJS: Ne znam da li je bilo pojašnjenja šta je Albanski nacionalni front ujedinjenja, to bi nam pomoglo.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, recite nam šta je to Albanski nacionalni front ujedinjenja.

SVEDOK TERZIĆ: To je jedna vrlo ozbiljna politička organizacija Albanaca koja se zalaže za ujedinjenje svih Albanaca i za stvaranje Velike Albanije u etničkim granicama, kako oni smatraju.

SUDIJA ROBINSON: U redu, to smo prihvatili kao dokaz.

sekretar: Ovaj memorandum će da bude D260.

SUDIJA ROBINSON: Po pravilu optuženi je taj koji nudi dokumente na usvajanje kao dokazne predmete, a sada ćemo da napravimo izuzetak i usvojimo ovaj dokument. Gospodinu Miloševiću, da li imate pitanja za dodatno ispitivanje ... Sada je vreme za pauzu. Prošli smo vreme za pauzu. Sada ćemo da napravimo pauzu od 20 minuta.

(pauza)

SUDIJA ROBINSON: Pre nego što gospodin Milošević nastavi sa svojim dodatnim ispitivanjem, sekretar bi želeo da ponovi broj za dokazni predmet Tužilaštva.

sekretar: želela bih da dam broj 801 izveštaju od 25. februara 2004. godine.

TUŽILAC NAJS: Hvala lepo i takođe materijal koji se odnosi na Ćosićev stav, Pretresno veće je reklo da bi to moglo da se uvede kao dokazni materijal. Ja sam taj materijal sada doneo, on je na raspolaganju. Moram prvo da identifikujem o kakvom dokumentu je reč.

Reč je o tri dokumenta. Prvi dokument je iz Krišćan Sajens Monitor (Christian Science Monitor) od 17.maja 1999. godine, zatim drugi je "Sentral Jurop Rivju" (Central Europe Review) od 28. juna 1999. godine koji se bavi ranijim stavovima Dobrice Ćosića o podeli Kosova i treći je odlomak njegove najnovije knjige koja je na raspolaganju, barem u ovoj instituciji i na engleskom i na srpskom.

SUDIJA ROBINSON: Usvojićemo treći dokument.

TUŽILAC NAJS: Staviću vam to na raspolaganje, molim da dobije broj.

seekretar: To je 802.

TUŽILAC NAJS: Hvala lepo.

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, nemojte da mislite da smo zaboravili na vaše dokazne predmete. Mi ćemo njima da se bavimo na kraju vašeg dodatnog ispitivanja. Ima ukupno 51 dokument koji treba da razmotrimo. Izvolite.

DODATNO ISPITIVANJE: OPTUŽENI MILOŠEVIĆ

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Terziću, ja za razliku od gospodina Najs moram veoma da ekonomišem s vremenom, pa ću vam postaviti samo nekoliko dodatnih pitanja i molim vas da odgovarate što kraće. Gospodin Najs je počeo svoje unakrsno ispitivanje sa pitanjem šta ste vi to pozitivno u svom radu napisali o Albancima. Moje prvo pitanje je da li vaš rad i drugi radovi koji se bave materijom koju pokriva vaš rad, pravi jasnu razliku između albanske nacionalne zajednice i albanskih ekstremista, terorista, nacističkih formacija ili terorističkih formacija na kraju veka, nacističkih u Drugom svetskom ratu i terorističkih na kraju veka? Da li, dakle, pravi razliku između pripadnika albanske nacionalne zajed-

nice i tih formacija, odnosno eksteremizma, terorizma i nacizma?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Vrlo kratko ću vam reći. Od početka do kraja, pravio sam razliku između albanske nacionalne manjine u Srbiji i Jugoslaviji i ilegalnih terorističkih organizacija i grupa koje su se borile protiv Srbije i Jugoslavije. Dakle pravio sam izričitu razliku i na više mesta isticao da su Albanci takođe bili žrtve tih grupa, to stoji u mom referatu, prema tome ja to nisam pravio podelu na Srbe i Albance, nego na one Albance koji poštuju zakone države i one koji to ne rade.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala. Vaš rad nosi naziv "Kosovo i Metohija u XX veku, političke, ideološke, demografske i civilizacijske koordinate etničkog čišćenja Srba iz južnih oblasti Srbije". Dakle sve te koje sam nabrojao koordinate etničkog čišćenja iz južnih oblasti Srbije. Da li vi, kao istoričar, razmatrajući tu temu možete da nađete neko pozitivan element koji biste mogli kao atribut da stavite uz ponašanje ovih terorističkih i ekstremističkih odnosno nacističkih organizacija, pa ste propustili da ga stavite?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Molim vas, ja sam ovde govorio o jednom fenomenu, dakle ja sam ovde govorio o istoriji Kosova i Metohije u XX veku, ali sam kao jednu od glavnih odrednica naveo problem etničkog čišćenja Srba iz Kosova i Metohije. To sam smatrao ne samo problemom srpskog i jugoslovenskog društva, to sam smatrao problemom evropske kulture i evropske civilizacije. Ako se u bilo kom delu Evrope jedan narod, zbog svoje verske i etničke pripadnosti etnički čisti, to treba da bude alarm za celu Evropu. Ja sam ovde govorio samo o raznim oblicima nasilnog proterivanja Srba sa svoje zemlje Kosova i Metohije, od strane albanskih terorističkih grupa i pojedinaca, o tome sam govorio.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle po vašem odgovoru smatram da je krajnje neutemeljen prigovor da vi tu na bilo kakav način subjektivno prilazite i ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, nije na vama da dajete

takav komentar. Takav komentar nije potreban.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Da li bi vam bilo teško, gospodine Terziću, ne znam da li možete da se snađete u ovoj gomili dokaznih predmeta, ja ga sad nemam pred sobom, da stavite na grafoskop engleski dokaz iz 1906. godine, izveštaj koji smo imali prilike da vidimo. Dakle ne srpski, engleski. To je na dnu stranice, koliko se sećam i podvučeno je ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ovoje naslovna strana te knjige.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, ali...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Naći ću vam. To je strana, koliko se sećam, 89, da, 88, strana 88.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Stavite to da vidimo kako piše u tom dokumentu.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Hoćete li da pročitam.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Stavite na grafoskop da mogu i ja da pročitam.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Izvolite.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Podignite malo, molim vas, pošto ste upravo to šta sam hteo da pročitam pokrili. Još podignite malo. Koliko vidim ovde, stara Srbija i albanska granica. "Stara Srbija je još uvek područje nemira koji vode ka bezakonju, krvnoj osveti i rasnoj mržnji Albanaca." Dakle da li vam se čini da je i ovaj stav neuravnotežen, jer ništa ne kaže o tome da su Srbi nešto odgovorni za to? Govori, dakle, o rasnoj mržnji Albanaca, o šovinizmu.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja sam u mome elaboratu na više mesta citirao autora Brailsforda (Henry Noel Brailsford) u knjizi "Makedonija" (Macedonia) i druge autore koji takođe krajem XIX veka govore o rasnoj mržnji Albanaca prema Slovenima, dakle strani autori. Postoji ogromna građa koja o tome svedoči. Ja sam ovde koristio samo deo te građe.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Sada ću vam u vezi sa tim obratiti pažnju na tekst koji je ponudio gospodin Najs, tekst Odri Bading, ja nemam vremena da prolazim sada kroz taj tekst detaljnije, ali evo, citat koji je on izvukao sa četvrte strane srpskog teksta, on je citirao početak ovog trećeg pasusa na četvrtoj strani gde se kaže "Uz sve češće sukobe na Kosovu", ovo piše Badingova "došlo do prvih promena statusa u XX veku. Ono je sa Balkanskim ratovima iz Osmanlijskih ruku prešlo pod srpsku upravu. Savremeni posmatrači u Balkanskim ratovima registrovali su brojna zverstva koja su počinili srpski i crnogorski vojnici". To piše Badingova. "Neki su uočili dokaze da su vojnici učestvovali u sistematskom pokušaju da izmene demografsku ravnotežu regiona kako bi opravdali njegovo uključenje u srpsku državu". Prvo pitanje u vezi sa ovim citatom: da li se može govoriti o uključanju u srpsku državu Kosova i Metohije u Balkanskim ratovima?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Prvo, nema nikakve promene statusa, jer Kosovo nije imalo nikakav poseban status u Osmanskom carstvu. To je broj 1. Broj 2, reč je bila o oslobođenju Stare Srbije od osmanske vlasti, zajedno sa ostalim balkanskim državama, Crnom Gorom, Bugarskom i Grčkom. To je bio Prvi balkanski rat kada je selo Balkansko poluostrvo oslobođeno od turske vlasti. Prema tome, reč je o oslobođenju tih oblasti od osmanske vlasti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A kad su te oblasti bile i koliko dugo deo srpske države? Te oblasti koje se sada oslobađaju od osmanske vlasti u Balkanskom ratu?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Srbi su došli u u ove oblasti u VI i VII veku. Kao sastavni deo srpske države nalaze se od kraja XII veka. Bile su u okviru srpske države do kraja XV veka. Od XV veka do 1912. godine nalaze se pod osmanskom vlašću, ali uvek, ali uvek u stranim izvorima se te oblasti prikazuju kao deo Srbije pod osmanskom vlašću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Sada ću vam postaviti pitanje u

vezi sa ovom rečenicom koju sam vam sad citirao: "Savremeni posmatrači u Balkanskom ratu registrovali su brojna zverstva koja su počinili srpski i crnogorski vojnici"

prevodioci: Malo sporije, molim vas, prevodioci ne mogu da nađu deo.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Tu je tačka. A onda na kraju te rečenice, odnosno sledeće koja objašnjava ovo šta sam malopre citirao, stoji iznaka za napomenu broj 21. U toj napomeni 21, odnosno kako se to na drugi način kaže, fusnoti 21 koju imate na trećoj strani ovog dodatka gde se nalaze napomene, piše: "Međunarodna komisija za ispitivanje", znači to je drugi deo fusnote 21, "Međunarodna komisija za ispitivanje uzroka Balkanskih ratova i postupaka u njima" (The International Commission to Investigate the Source of the Balkan Wars and Procedures in Them). To je Washington Carnegie Endowment, 1993. godine, da bi se ta tvrdnja stavila u odgovarajući kontekst, treba imati u vidu da komisija nije smatrala da su zverstva počinili isključivo Srbi. Ona je detaljno predočila mnoga zverstva koja su počinili bugarski i grčki vojnici i taj problem je posmatralo kao regionalni i onda citira tek ono šta zaista govori tekst Karnegi fondacije, citira: "Ti oružani sukobi, otvoreni ili prikriveni, jasno zamišljeni ili nejasno primećeni, ali uvek i svuda isti, imali su uvek za cilj istrebljenje tuđinskog stanovništva". Dakle da li ovo što se u samoj napomeni poziva na sam tekst Karnegi fondacije daje osnova za konstataciju u tekstu Badingove da su srpski i crnogorski vojnici počinili zverstva nad Albancima i to sistematska ili je reč o ratnim dejstvima u Balkanskom ratu gde učestvuje Turska, Bugarska, odnosno Turska, naravno, s druge strane, Bugarska, Grčka i Srbija? Da li možete da smatrate sa istorijskog stanovišta i sa stanovišta rukovanja naučnom aparaturom korektno ovakve konstatacije vaše kolegice Odri Bading?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Karnegijeva zadužbina ovaj problem prikazuje kao regionalni problem. Reč je o jednom velikom ratu između balkanskih hrišćana, svih balkanskih hrišćana i Osmanskog

carstva, ratu koji je konačno oslobodio Evropu od Osmanskog carstva. U tom ratu kao i u svakom ratu, bilo je zločina, bilo je zločina na svim stranama. Albanci u ovom ratu učestvuju u sastavu redovnih i neredovnih turskih trupa i zločine su činile i jedna i duga strana, ali problem je bio regionalan. Međutim, suštinsko pitanje je drugo. Ne može izveštaj Karnegijeve fondacije biti jedini validan izvor za zbivanja na tom prostoru. Imamo izvore ruske, francuske, britanske, onovremene izvore, nemačke, arhivske izvore. Arhivski izvori onovremeni mogu biti izvori broj 1 koji mogu da svedoče o ovome. Razume se i turski i srpski.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Sada vam skrećem pažnju na stranu 22 koju je citirao gospodin Najš, izveštaja Badingove, gde imate podnaslov "Albanci" i onda je citirana rečenica, "smena Ranković praćena je ...

prevodioci: Prevodioci mole da čitate laganije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Čitaću laganije. "Smena Rankovića praćena dramatičnim otkrićem zloupotreba od strane policije u pokrajini dovela je do temeljnih promena u pokrajinskoj Vladi od kojih je najvažnija masovno regrutovanje i promocija kadrova iz redova albanske većine." Molim vas da li je vama kao istoričaru poznato kakva su to dramatična otkrića zloupotreba od strane policije u pokrajini otkrivena posle smena Rankovića, o kojima govori Badingova, ovako, paušalno.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Postoje dva problema. Prvo, koleginica Bading ovde nije navela ni jednu zloupotrebu. Drugo, u izveštajima organa sa Kosova i Metohije znači Izvršnog veća Kosova i Metohije i Pokrajinskog komiteta Kosova i Metohije, govorilo se o pojedinim vrstama zloupotreba. Kao glavne zloupotrebe navedene su prikupljanje oružja i Prizrenski proces. Po mom mišljenju, radilo se o tome da je policija razotkrila i sprečila delovanje jedne velike velikoalbanske organizacije i toje bio ključ odnosa prema policiji. Ali, ako mi dozvolite, u ovom delu stava koji ste vi pročitali kaže se da je

dovela do temeljnih promena u pokrajinskoj Vladi. Ja ovde imam podatke koji demantuju ovaj stav. U knjizi koja je objavljena u Prištini, imam ovde podatke, mogu da podelim svima, "Kosovo i Metohija 1943 - 1963", Priština 1963. godine, postoji tekst Fadilja Hodže (Fadil Hoxha), ali ja ću samo na neke statističke podatke ukazati ovde koji demantuju stav Badingove "Pregled sastava Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora, Oblasnog narodnog odbora i Skupštine Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije od 1943 - 1963. godine. Statistički sastav pokazuje da su Albanci bili u svim organima vlasti u apsolutnoj većini. Primer, Oblasni narodni odbor 1944-1945. godine. Šiptara, kako se tada govorilo, 44, Srba i Crnogoraca 7. Prvi saziv 1945-1947. godine. Šiptara 110, Srba i Crnogoraca 47. Predsednik Vlade Fadilj Hodža, prvi put Mehmed Hodža (Mehmed Hoxha), predsednik Vlade Fadilj Hodža, predsednik Vlade 1947-1949. godine opet Fadilj Hodža. Odbornika Šiptara 132, Srba 66. Crnogoraca i tako dalje. Treći saziv, 1951-1953. godina. Predsednik Vlade Fadilj Hodža, odbornika Šiptara 142, Srba 42. Saziv 1953-1958. godina, predsednik Vlade Hadilj Hodža, Šiptara 46, Srba 20. Peti saziv, 1953-1963. godina, predsednik Skupštine Pavle Jovičević prvi Crnogorac, Srbin, Dušan Mugoša, predsednik Vlade Fadilj Hodža, Šiptara 54, Srba 28 i tako redom. Saziv 1963. godine, predsednik Skupštine Srbin, predsednik Vlade Ali Šukrija (Ali Shukrija), Šiptara 158, Srba 66. To dokazuje da su u svim organima vlasti Šiptari bili u apsolutnoj većini. Ja mogu podeliti ovo kao dokaz pošto imam dovoljno materijala.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa, mislim da je dovoljno i da se može priključiti, jer objašnjava, objašnjava ovaj izveštaj Badingove kao potpuno proizvoljan. Recite mi, molim vas, sada ...

TUŽILAC NAJS: To nije primeren komentar. Ja sam oklevao, ali to nije primeren komentar.

SUDIJA ROBINSON: Da, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Dobro, da li je primeren komentar da se ovaj izveštaj takođe uvrsti u dokazne predmete? Evo, to je "Kosovo i Metohija 1943 - 1963. godine"

SUDIJA ROBINSON: Da, da. Hajde da dobijemo broj.

sekretar: To će biti D261.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Samo kratko, gospodine Terziću, da pređemo preko onog događaja u Drenici (Drenice) i paralele sa događajima iz 1998. godine. Badingova kaže na strani 8, srpske verzije njenog izveštaja. U sredini strane, lako ćete naći, gospodin Najs je nešto od toga citirao, ja samo idem po onome šta je on citirao. "U periodu između 1944. godine i 1945. godine partizani su ugušili velike pobune Albanaca i žestoke borbe vodile su se naročito na području Drenice". Onda dalje, ona navodi isti podatak koji ste vi naveli, da su partizani rasporedili, to je, u stvari, bila već jugoslovenska armija, 39.000 vojnika. Taj se podatak vaši i njen poklapa, 39.000 vojnika. Dakle ovde se kaže pobuna Albanaca. Da li je reč, gospodine Terziću, o pobuni Albanaca ili je reč o oružanim dejstvima balističkih formacija delova hitlerove SS divizije na području Drenice 1945. godine, odnosno o produžetku rata na prostoru Srbije koja se oslobađala od nemačke okupacije, Nemaca i balista, naravno, koji su bili deo njihovih formacija?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Vrlo je čudna metodologija kolegice Bading. Ona deli na partizane i Albance. Moram da kažem da je komandant Glavnog štaba partizanskih snaga Kosova i Metohije bio Albanac, to je bio Fadilj Hodža. Posle zavođenja vojne uprave, on je postao zamenik komandanta ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dovoljno je, hvala. Jednostavno, želeo sam da raščistimo. Ne može se vršiti podela na partizane i Albance, nego je reč o partizanima u kojima je bilo i Albanaca i

Crnogoraca i Slovenaca, najviše Srba, naravno i Hrvata i drugih i na drugoj strani ovih kvislinških formacija, odnosno pripadnika regularnih trupa hitlerovske koalicije.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Kako je rečeno, reč je o borbi između antifašističkih snaga u kojima ima i jedan deo Albanaca i ostacima nacističko- balističkih snaga iz Drugog svetskog rata.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle izraz “oružana pobuna Albanaca” se ovde ne može upotrebiti kao adekvatan?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Može ukoliko se govori o pobuni nacističko- balističkih snaga albanskih.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: U redu. To je potpuno jasno i logično. Molim vas, 1998. godine takođe je bila reč o oružanoj terorističkoj aktivnosti na području Drenice. O tome imate podatke. Da ili ne?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, apsolutno.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle da li možete da utvrdite šta je zajedničko u delovanju tih oružanih grupa 1945. godine koje su bile deo hitlerovske koalicije i terorističkih grupa 1998. godine u Drenici?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Zajedničko je korišćenje nasilja da se jedan deo Srbije nasilno odvoji i pripoji drugoj državi, to jest Albaniji.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li vam je poznato, gospodine Terziću, sad ću, samo da se za trenutak osvrnem na vaš rad, na stranici 109, vi navodite na kraju prvog pasusa, “da su od januara 1998. godine do 10. juna 1999. godine albanski teroristi na Kosovu i Metohiji ubili 1.835 ljudi. To je podatak koji vi navodite u svom radu, to je podatak tačan ili približno tačan, jer se pokazuje da su više ubili, da li vam je poznato da su te 1998. godine albanski teroristi, odnosno albanska teroristička organizacija koja je sebe nazivala UČK, 1998 godine pobila više Albanaca nego Srba?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, poznat mi je taj podatak i on je objavljen.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Prema tome i u jednom i u drugom slučaju, i 1945. godine i 1998. godine, radi se o delovanju oružanih formacija protiv građana i organa vlasti.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Apsolutno.

TUŽILAC NAJS: Ovo su apsolutno sugestivna pitanja.

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, sugestivna pitanja nisu dozvoljena. Ne možete u usta svedoka da stavljate iskaz koji želite da dobijete.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ja ne znam šta je sugestivno u tome kad izvlačim zaključak i pitam svedoka na osnovu onoga šta je on rekao, da li su i jedan i drugi slučaj i 1945. godine i 1998. godine bili sukob sa oružanim formacijama koji su oružjem napadali građane i organe vlasti. I uvek sa ilegalnim formacijama naspram legalnih, bez obzira što ovde pokušava da se nađe ravnoteža između legalne vlasti jedne države i terorističkih organizacija.

SUDIJA ROBINSON: Postavite sledeće pitanje, molim.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, ovo je dovoljno jasno. Recite mi, molim vas, gospodine Terziću, vi se kao istoričar morate da oslanjate, sami ste rekli, istorija je interdisciplinarna nauka, da se oslanjate, između ostalog i na demografiju, je l' tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li je sa stanovišta te nauke moguće ono šta pokušava ovde da se utvrdi, da masovno napuštanje Kosova od strane Albanaca, istovremeno koincidira sa demografskim bumom Albanaca na toj istoj teritoriji. Da li je to moguće sa stanovišta nauke?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Naravno da nije moguće. To je tvrdnja koja se iznosi u platformi albanske akademije nauka koja otprilike kaže da što god su ih više Srbi proterivali, njihov broj je sve više rastao, što je samo po sebi apsurd. Dakle procenat porasta albanskog stanovništva na Kosovu i Metohiji bio je najveći u Evropi za sve vreme posle Drugog svetskog rata.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, vi ste dali sada kao dokazni predmet ovaj Memorandum ove, ovog fronta ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Nacionalnog ujedinjenja Albanaca.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Jeste, nacionalnog ujedinjenja. Da li se iz podataka koji se mogu dobiti sa sajta toga fronta može ustanoviti da oni imaju svoje filijale i u Makedoniji i u Crnoj Gori i u Grčkoj? Da li je to tačno?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To se vidi na Memorandumu da imaju, dakle, u Skoplju, u Tirani, u Prištini i, koliko se sećam, u Ulcinju.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: U Ulcinju, to je tačno. Oni u svom ovom Memorandumu kažu da Međunarodna krizna grupa laže kada kaže da nije većinski stav taj panalbanizam odnosno Velika Albanija i navode podatke istraživanja pa bih molio da ih komentarišete upravo u tekstu koji vam je Pretresno veće prihvatilo kao dokazni predmet, da su oni imali, da je 82,5 posto pronacionalna unifikacija, 82,5 posto u odnosu na šest posto. A bez konkretnih odgovora 11 posto. I onda oni postavljaju, s kakvim pravom ICG ignoriše da više od 80 posto Albanaca iz svih albanskih teritorija su za pronacionalno ujedinjenje. Moje pitanje glasi: da li je ovaj papir Međunarodne krizne grupe, od ikave, po vašem mišljenju kao istoričara, naučne vrednosti ili se radi o jednom isključivo političkom dokumentu?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Za mene je to politički pamflet.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li ste pročitali sastav Upravnog odbora Međunarodne krizne grupe?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Jesam i to nekoliko puta.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi ste pomenuli Veslija Klarka koji je izvršio seriju ratnih zločina u Jugoslaviji, on je član te grupe.

SUDIJA ROBINSON: Ne, gospodinu Miloševiću, to je neprimereno.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. U upravnom odboru je pored onih koje ste pomenuli je i Džordž Soroš (George Soros). Je li tako, da li ga možemo naći ovde?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, primetio sam.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Kao i mnogi drugi. Dakle vi ste se izjasnili da je ovo politički pamflet, a ne dokument koji se može koristiti u naučne svrhe, osim ako se ne bude naučno ispitivala sadržina pamfleta. To mogu da razumem.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Za mene je to politička ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, ako svedok kaže da se radi o političkom pamfletu, a ne o naučnom radu, dozvolite mu da objasni zašto tako misli. Dakle, gospodine Terziću, zašto kažete da se radi o političkom pamfletu i da nema nikakvu naučnu vrednost?

SVEDOK TERZIĆ: Prvo zato što su njegovi autori anonimni. Ne postoji ni jedni ime koje je uradilo ovaj materijal. U tekstu samo se citira: "Međunarodna krizna grupa je obavila razgovor. Koja krizna grupa, cela krizna grupa? To je nemoguće. To je 1. Broj 2. Izvori su nepouzdana. Izvori nisu dokumenti, izvori su uglavnom razgovori sa pojedinim ličnostima.

SUDIJA ROBINSON: Zar nije to način na koji se pripremaju dokumenti ove vrste? Nužno se ne identifikuju uvek svi autori. Dakle identifikuju se članovi Upravnog odbora, a i oni su identifikovani.

SVEDOK TERZIĆ: Uobičajeno je, gospodine predsedavajući, da se identifikuje autor dokumenta i ja ne znam da li su članovi Upravnog odbora autori ovog dokumenta.

SUDIJA ROBINSON: U redu, u redu, shvatio sam. A ostali razlozi?

SVEDOK TERZIĆ: Ostali razlozi su vrlo bitni. Ovaj dokument se zalaže za nezavisno Kosovo, a da pri tome nije nijednom rečju, bukvalno ni jednom rečju pomenuo problem etničkog čišćenja Srba, zločina nad Srbima, on uopšte ne pominje Srbe na Kosovu i Metohiji. Ovaj dokument je suprotan Rezoluciji 1244 koju je doneo Savet bezbednosti. To je jedna stvar. On se zalaže za odvajanje jednog dela suverene zemlje, dakle Kosova od Srbije. To je jedno. Drugo, on se zalaže za Veliku Albaniju iako on ne koristi izraz Velika Albanija, on govori o panalbanizmu. Pod panalbanizmom podrazumeva, kako kaže "privrednu, kulturnu, saobraćajnu, obrazovnu i svaku drugu integraciju svih albanskih područja". Šta je to nego Velika Albanija. Ako se govori, s druge strane, na primer, o integraciji Srba iz Republike Srpske i Srbije, to bi odmah bio bauk Velike Srbije. Zar nije tako?

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Terziću, gde ste radili 1990. godine, hajde da kažemo od 1990. do 1995. godine?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Radio sam u Istorijskom institutu Srpske akademije nauka i umetnosti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. U knjizi Ivana Stambolića koja je ovde data kao dokazni predmet, navodi se tvrdnja kako su neki akedmici "okapavali" u to vreme, taj je izraz upotrebljen, okapavali nad mapama tražeći kako da povežu sve srpske zemlje. Molim vas, kažite koji su to akademici, vi ste tu u toj istoj zgradi, komunicirate, inače. Koliko mi je poznato veoma je transparentno šta se radi u Akademiji, svi jedan s drugim komuniciraju, koji su to akademici "okapavali" nad mapam da ustanovljavaju kojom sve

“kozijom stazom” mogu da se povežu srpske zemlje, pošto je to uvedeno kao dokazni predmet?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Meni apsolutno nije poznat izvor na osnovu koga je gospodin Stambolić, žao mi je što ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ne, izvor je, on citira razgovor sa Vasom Čubrilovićem.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dakle meni uopšte nije poznato, čini mi se ja nikada nisam prisustvovao niti video bilo kakav sastanak na kome su se razmatrale bilo koje karte te vrste. Apsolutno nikada.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, vi o tome, dakle, nemate nikakva saznanja.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Nemam saznanja.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: E sada ću vas još jednom vratiti na ovo vrlo interesantno pitanje kojim se gospodin Najs bavio...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Oprostite, postoje, recimo, naučne rasprave, postojale su naučne konferencije koje su bile javne, postojale su međunarodne naučne konferencije na kojima se govorilo i o mapama, ali u ovom smislu, u smislu pravljenja nekakve Velike Srbije, o tome nemam nikakve informacije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Pretpostavljam da biste ih morali imati, jer ste bili tamo svakodnevno, je l' tako, da je postojala takva aktivnost u Akademiji?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja sam bio direktor Istorijskog instituta, nisam bio član Akademije, ali mi uopšte nisu poznate bilo kakve aktivnosti te vrste u Akademiji ni u jednom smislu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, da se vratimo na one famozne demonstracije. Na strani 23, nju je gospodin Najs citirao, Odri Bading, ja ću citirati samo jednu, najviše dve rečenice na samom, u prvom pasusu na strani 23, kaže: “Neki demonstranti su zahtevali da Kosovo dobije status republike. To je ideja koju su

Albanci, uključujući neke funkcionere, već ranije te godine izrazili, tokom razgovora o predstojećim ustavnim amandmanima. Neki su išli idalje i tražili da se Kosovo i druge oblasti u Jugoslaviji naseljene Albancima spoje sa Albanijom". Dakle čak i Odri Bading govori o zahtevu da se oblasti spoje, naseljene Albancima u Jugoslaviji, spoje sa Albanijom. E sad mi odgovorite ne pitanje: da li može to prisajedinjenje Albaniji oblasti naseljenim Albancima da proizađe kao rezultat bubašvabe u pasulju u studentskom domu, kako je to gospodin Najs ovde objasnio?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Naravno, svakom ozbiljnom analitičaru i svakom ozbiljnom istraživaču je jasno da se ovde radi, da se radi o jednom dugoročnom, dobro osmišljenom, planiranom projektu na kojem se radilo nekoliko decenija. I da su ove demonstracije samo spoljni izraz tog projekta na kome se radilo putem ilegalnih organizacija o kojima sam ja govorio, decenijama. Prema tome pominjanje bubašvaba u ovom može biti duhovito, ali ne može biti nikakav ozbiljan dokaz.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li je na bilo kakav način reagovanje studenata na ishranu u studentskom domu bio uzrok događaja koji su usledili?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja nisam bio u Prištini, znate, ali ako je uzrok hrana, vi biste onda tražili bolju hranu, ne biste tražili ujedinjenje sa Albanijom koja je bila daleko siromašnija u odnosu na Kosovo i Metohiju. Samo logično, samo po sebi.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, gospodine Terziću, to je za vas logično, ali za svakog dobronamernog, na žalost za sve nije logično. Recite, molim vas, ovde je izneta teza o tome da je srpska služba, tajna, podstakla te demonstracije Albanaca 1981. godine. Ja vam ne tražom da odgovorite da nije, jer to svako zna u Jugoslaviji, nego vas pitam sledeće: da li je vama poznato da srpska, kako je gospodin Najs naziva, "služba", nije imala nikakvog pristupa u to vreme na području Kosova i Metohije?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Poznato mi je i meni je žao do koje

mere je gospodin Najs neobavešten. Dakle srpska služba, srpske policijske službe nisu imale nikakve nadležnosti na Kosovu i Metohiji nakon ustavnih amandmana 1968 - 1971. godine. Drugo, Srbija nije imala nikakav uvid u međunarodnu saradnju Kosova i Metohije sa Albanijom. Prema tome zaključak se nameće sam po sebi, on je vrlo jasan.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, gospodine Terziću. Kako je bila organizovana jugoslovenska služba bezbednosti? Je li ona i do devedesetih godina, dok je postojala Jugoslavija bila centrlizovana ili je svaka republika bila nezavisna u pogledu vršenja svojih funkcija?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Moram da priznam da ja nisam poseban stručnjak za pitanja službe bezbednosti, ali znajući da su sve republike zapravo bile države u državi, svaka republika imala je svoju službu bezbednosti i kakva je bila njihova saradnja međusobno, ja ne znam. Znam da je Kosovo imalo svoju službu bezbednosti i da je saradnja između Kosova i Metohije i Srbije po tom pitanju bila vrlo slaba, praktično je nije bilo.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li je služba bezbednosti i uopšte policija na Kosovu bila podređena Ministarstvu unutrašnjih poslova Srbije ili Ministarstvu unutrašnjih poslova Jugoslavije?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Koliko je meni poznato, ja nisam dovoljno upućen, ona je bila, koliko je meni poznato, a ja nisam stručnjak za to pitanje, ona je bila u nadležnosti pokrajinskog Sekretarijata za unutrašnje polove, a verovatno i Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, jer znam da je postojao problem intervencije snaga Srbije na Kosovu i Metohiji, dakle snage Srbije su čekale više dana da bi mogle da uđu na Kosovo i Metohiju 1981. godine, to mi je poznato.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro ali je l' vam poznato da su i tada ušle kao deo združenog odreda jugoslovenskih snaga bezbednosti, a ne kao snage Srbije?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Poznato mi je i mislim da je koman-

dant tog združenog odreda bio Slovenac.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, da li vam je poznato da su sve mere donete u vezi sa Kosovom do 1991. godine bile jugoslovenske, da praktično Srbija nije donela nikakve mere o ne znam kakvom zavodjenju bilo kakvih mera na Kosovu i Metohiji i posle demonstracija 1968. godine i kasnije 1981. godine i svega onoga dalje što se dešavalo?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To je logično, jer Srbija ustavno nije imala nadležnosti na osnovu ovih izmena u amandmanima i na osnovu Ustava iz 1974. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Dobro, hvala gospodine Terziću, nemam više dodatnih pitanja.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Gospodine Robinson, da li možemo, da li možemo sada da se pozabavimo ovim spiskom dokaznih predmeta?

SUDIJA ROBINSON: Da, time ćemo da se pozabavimo. Gospodine Kej (Kay), kao što sam već ranije rekao, ukoliko imate dodatnih pitanja skrenite pažnju Pretresnom veću.

ADVOKAT KEJ: Da, naravno.

(Pretresno veće se savetuje)

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, ovo će, naravno, da se tiče gospodina Najsa. Pretresno veće je sinoć pogledalo dokumente na koje se gospodin Milošević pozivao tokom glavnog ispitivanja. Mi smo načinili jedan spisak za našu internu upotrebu i na spisku se nalazi 51 dokazni predmet, a Pretresno veće će izdati odluku o tome i ja ću samo da naznačim okvir kojim će da se rukovodi Pretresno veće. Oni dokumenti koji su prevedeni će da budu uvršteni u

dokazni spis. Oni dokumenti koji nisu prevedeni biće obeleženi u svrhu identifikacije i imaće taj status sve dok se ne prevedu, a dokumenti koji nisu predočavani svedoku, naravno neće da budu uvršteni. Što se tiče prevoda, hteo bih da kažem da je potrebno prevesti samo one delove koji su spominjani ovde u sudnici. Možemo da damo broj registratorima.

sekretar: D262 za oba registratora.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs.

TUŽILAC NAJS: Da li to znači da ćemo mi da budemo u mogućnosti da zatražimo da se i neki drugi delovi dokumenata koji su prevedeni predoče kao dokazi.

SUDIJA ROBINSON: Da, mislim da će to da bude moguće.

TUŽILAC NAJS: Ja sam zahvalan, osim ako nemate još nešto da kažete u vezi sa dokaznim predmetima. Da li bih, uz dužno poštovanje, mogao da iznesem jedan drugi predlog?

SUDIJA ROBINSON: Da li je to u vezi sa ovim svedokom?

TUŽILAC NAJS: Ne.

SUDIJA ROBINSON: Onda ćemo prvo da ispratimo svedoka. Gospodine Terziću, vi ste završili sa svedočenjem, hvala vam što ste došli i sada možete da idete.

SVEDOK TERZIĆ: Hvala vama.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, da li možete da ostavite originale karata na koje ste se pozivali?

SVEDOK TERZIĆ: Svakako, ja sam gospođi Evelin (Evelyn) dao karte i ona je skenirala u boji i ja verujem da je to kod nje, ali, ukoliko to

nije moguće, ja ću vrlo rado ostaviti.

SUDIJA ROBINSON: Puno vam hvala, gospodine Terziću, hvala. Mislim da imamo taj CD. Gospodine Najs, možete da počnete.

TUŽILAC NAJS: Časni Sude, ovo šta ću ja sada da spomenem je nešto o čemu ste vi već doneli odluku. Radi se o potencijalnom dokazni predmetu u vezi sa studentskim demonstracijama iz 1981. godine. Vi ste odbili taj dokument, ali ja vas pozivam da ponovo razmotrite to pitanje, budući da se o tome detaljno razgovaralo, a optuženi je čak i postavljao pitanja u vezi stim. Svedok je odgovorio na pitanje u vezi sa studentskim demonstracijama i on je rekao, "to je logično vama i svakoj drugoj dobronamernoj osobi, ali nije svima jasno", a zatim postavlja neko drugo tendenciozno pitanje o istorijatu demonstracija iz 1981. godine. Pretresno veće će se setiti da sam ja bio ograničen vremenski, ali da sam imao vremena, ja bih mu predočio izvod iz jedne knjige, radi se o poglavlju koje je dugo nekih tridesetak strana a ima ukupno oko 160 fusnota, 161 fusnotu. Tu takođe postoje i određeni intervju. Međutim, kao što sam rekao, vreme nam je bilo ograničeno. Ukoliko će to da predstavlja značajan segment Odbrane optuženog i ukoliko ne bude drugih svedoka kojima ću moći da predočim ovaj konkretan deo iz te knjige, to pitane će se samo dodatno rasvetliti ukoliko mi se dozvoli da iznesem dodatne dokaze u vezi sa tim, što ja, naravno ne bih rado radio, budući da se radi, s jedne strane o istorijskom argumentu i stoga bih zamolio Pretresno veće da razmotri ponovo svoju odluku i da možda identifikuje samo ovaj dokument.

SUDIJA BONOMI: Gospodine Najs, da li možete da nam kažete koji je naslov tog dokumenta?

TUŽILAC NAJS: Radi se o knjizi: "Kosovo, kako su mitovi i istina započeli rat", radi se o poglavlju o studentskim demonstracijama iz 1981. godine i tu se spominju razne teme koje sam ja nakratko spomenuo svedoku.

SUDIJA BONOMI: Ko je autor ove knjige?

TUŽILAC NAJS: Džuli Mertus. Dakle, kao što sam rekao, ne radi se samo o knjizi bez ikakvih izvora, ima puno fusnota.

ADVOKAT KEJ: Da li bih ja mogao nešto da kažem, budući da se radi o važnom pitanju. Izgleda da dobijamo jako puno dokaznih predmeta od Tužilaštva koji bi, u stvari, trebalo da potpadnu pod dodatno izvođenje dokaza Tužilaštva, ukoliko uopšte do toga dođe. Budući da se uvodi jako puno dokumenata koji se samo usput spominju, a onda će se možda ti dokazi kasnije koristiti kao osnova za njihov predmet. Stoga je zabrinjavajuće da će možda da se poremeti ravnoteža dokaza u ovom Predmetu. Po mom mišljenju, optuženi se koristi istom tehnikom koju je Tužilaštvo koristilo prilikom izvođenja svojih dokaza, a to je, dakle, da postoji dokazni predmet koji je određen tabulatorima i onda na kraju se pokušava uvesti čitav taj regulator u dokazni predmet. Međutim, mislim da ulazimo u opasne vode da se ovde sudi na osnovu raznih knjiga, raznih poglavlja, a da pri tom ne znamo, u stvari, kakav autoritet imaju autori tih knjiga. Dakle moguće je da se radi o sekundarnim izvorima, o tercijarnim izvorima, a ne o primarnim izvorima dokaza.

SUDIJA BONOMI: Gospodine Kej, ako mogu ja da vam kažem kako ja to vidim? Veštak je s pravom identifikovao svoje izvore. Nakon njegovog svedočenja ne bi bilo čudno da se ispituju njegovi izvori. Ja lično se ne bih ograničio samo na ono šta je tu identifikovano, već bih to sagledao u jednom širem kontekstu. A u nalogu koji ćemo mi da izdamo, a koji je rezimirao sudija Robinson, nadam se da će to da bude jasno, da će da bude jasan pristup Pretresnog veća u odnosu na dokaze, dakle da se prihvate dokazi koji su prevedeni, a ne samo oni koje je spomenuo svedok. Nadam se da ćemo time da rešimo problem, a govoreći u svoje lično ime, ja lično bih imao problema da uvrstim dokument koji je gospodin Najs upravo sada predložio.

ADVOKAT KEJ: Da, ja mislim da je Pretresno veće u pravu, jer problem je kada imamo veštaka istoričara, onda se sagledava mnoštvo dokumenata prilikom sačinjavanja izveštaja, a tokom svedočenja nemoguće je tokom jednog suđenja da se prođe kroz sve izvore. Neki se mogu samo letimično spomenuti, dakle kao potpora njegovog elaborata, a to je predloženo u registratorima i to je, u stvari, podrška njegovim stavovima. Ja cenim to što će Pretresno veće da izda smernice koje će da budu od koristi svim strnima, ali ja vas molim da imate na umu proceduru koja je bila prihvaćena tokom izvođenja dokaza Tužilaštva. Mi smo uvrštavali u dokazni spis gomile materijala koji su se samo periferno doticali ključnih stvari, ali to je učinjeno zbog toga što smo svi bili svesni i vremena i sredstava. Ipak, mi smatramo da ukoliko optuženi pokušava da se koristi istom procedurom, da mu se to dozvoli isto koliko se to Tužilaštvu dozvolilo. Dakle ne bismo smeli da zaboravimo procedure koje su bile usvojene tokom izvođenja dokaza Tužilaštva, da bi se uštedelo na vremenu i na sredstvima.

SUDIJA ROBINSON: Hvala vam, gospodine Kej, vi se uvek trudite i brinete o tome da odnos prema optuženom bude fer. Gospodine Najs, mi nećemo da prihvatimo taj dokument.

TUŽILAC NAJS: U redu, kako god odlučite.

SUDIJA ROBINSON: Vaš sledeći svedok, gospodinu Miloševiću.

prevodioci: Mikrofon.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Moj sledeći svedok je Čedomir Popov.

SUDIJA ROBINSON: Molim da svedok da svečanu izjavu.

SVEDOK POPOV: Svečano izjavljujem da ću govoriti istinu, celu istinu i ništa osim istine.

SUDIJA ROBINSON: Možete da počnete, gospodinu Miloševiću.

GLAVNO ISPITIVANJE: OPTUŽENI MILOŠEVIĆ

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Molim vas da kažete svoje puno ime i prezime.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Čedomir Popov.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Budite ljubazni, profesore Popov, iznesite ukratko samo najbitnije momente vaše biografije.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Pa ja sam profesor Univerziteta u Novom Sadu, predavao sam Evropsku istoriju novog veka, dakle od kraja XVIII do polovine XX veka, penzionisan sam sa 40 godina univerzitetske karijere, penzionisan sam 2000. godine. U međuvremenu prošao sam sva univerzitetska zvanja, 1981. godine sam izabran za člana Vojvođanske akademije nauka i umetnosti, 1989. godine sam izabran za člana Srpske akademije nauka i umetnosti van radnog sastava, a kad su se ujedinile dve Akademije, srpska i vojvođanska, ušao sam u radni sastav Srpske akademije nauka i umetnosti u kojoj sam redovni član. Čitavog života bavio sam se samo dvema prioritetnim delatnostima, dakle nastavom i naučno-istraživačkim radom. Moje knjige su uglavnom i moji radovi iz istorije Evrope i srpskog naroda u okviru evropske istorije. Bio sam dosta društveno aktivan time što sam učestvovao u raznim kulturnim i naučnim, pre svega forumima u pokrajini, Republici Srbiji, pa i u onoj drugoj Jugoslaviji.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala, gospodine Popov.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Nemam Bog zna šta više da ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala, gospodine Popov. Vi ste dali jedan izvod iz vaše bibliografije i video sam da se u tom izvodu nalaze samo knjige koje ste objavili. Vi ovde niste listali naučne

radove, već samo knjige.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Imate 13 objavljenih knjiga i četiri knjige koje ste priredili kao izdanja ličnosti koje su se bavile pitanjima ...

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Ili građe istorijske.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Skrećem pažnju da je i biografija i izvod iz bibliografije akademika Popova dat uz njegov rad koji je ovde priložen. Profesore Popov, koji su faktori presudno uticali na pojavu i razvoj nacionalne svesti srpskog naroda i kako je tekao proces njegove nacionalne integracije?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Delovala su presudno dva faktora. Jedan je balkanski, patrijarhalni i pravoslavni faktor kojima je pripadao srpski narod, a drugi je evropski. Ta dva faktora su se susrela međusobno i prožela i međusobno vrlo plodotvorno uticala jedan na drugi. U toku XVIII stoleća u doba prevage racionalističke filozofije i prosvetiteljske društvene i političke misli u Evropi, tad je došlo do susreta te balkanske tradicije koju su Srbi doneli sa Balkana u Podunavlje i Panoniju, u predele današnje Vojvodine i Ugarske (Hungary), Hrvatske, pa čak sve do Beča (Vienna) i do Trsta (Trieste), a u današnjoj Rumuniji (Romania) do Temišvara (Timisoara), do Arada (Arad) i tako dalje. Dakle te dve tradicije, te dve kulturne tendencije su se međusobno prožimale i vrlo plodotvorno jedna na drugu uticale. S jedne strane na prosvetiteljstvo, barok, zatim rani romantizam je oplemenio i obogatilo balkansko-patrijarhalnu kulturu i tradiciju svetosavskog okupljanja Srba, koja je doneta sa Balkana u vreme dugih seoba koje nisu bile samo jedanput, kako se to često uzima, 1690. godine u doba Velike seobe Arsenija Černojevića, nego tokom čitavog perioda turske vlasti. Dakle počevši od XV veka, pa trajale su sve do kraja Drugog svetskog rata da bi se sada u vreme ovih događaja posle 1991. godine još više ubrzale i umnožile.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvača, profesore Popov. Recite mi u kakvom je odnosu srpska nacionalna ideja prema sličnim idejama, ideologijama i praktičnoj politici drugih evropskih naroda, naročito onih u srpskom susedstvu i u okruženju?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Srpska nacionalna misao je vrlo promptno i vrlo ažurno pratila ono šta se dešavalo u širokim evropskim, najširim evropskim okvirima, a naročito u centralnoj Evropi. Tamo se razvijala jedna nacionalna ideologija, jedna društvena misao koja je počivala na dvema ključnim pretpostavkama, a to je da su svi oni pripadnici jedne grupe, jedne ljudske grupe koji govore jednim jezikom jedan narod, pripadaju jednoj naciji i drugo, da je taj zajednički jezik omogućavao i zajedničke kulturne tekovine, zajedničko nestojanje da se život nastavi dalje i to u tom pogledu vrlo bitna je bila istorijska tradicija da bi se formirala nacionalna misao svih naroda. I svi narodi Balkana, centralne i jugoistočne Evrope, pa, ako hoćete i zapadne Evrope, su prošli kroz taj proces kroz koji su prošli i Srbi formirajući svoje nacije na bazi zajedničkog jezika, zajedničke istorije i zajedničke kulturne tradicije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Šta znači i predstavlja pojam "Velika Srbija" u kontekstu istorije nacionalnog pitanja u Evropi XIX i XX veka.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: "Velika Srbija" predstavlja ...

prevodioci: Može li optuženi da ponovi svoje pitanje?

SUDIJA ROBINSON: Zamoljeni ste da ponovite pitanje. Prevodioci vas mole da ponovite pitanje.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Nije prevedeno pitanje, profesore, ja ću ga ponoviti, ja vas molim da imate u vidu, pošto mi govorimo srpski i vi i ja, a sve šta kažete i vi i ja, prevodi se, da pravimo jednu kratku pauzu između pitanja i odgovora da se ne bismo preklapali, tako ćemo uštedeti vreme. Šta znači, dakle i predstavlja pojam "Velika Srbija" u kontekstu istorije nacionalnog pitanja u

Evropi XIX i XX veka?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Svi evropski narodi, pa i susedni narodi Srbima imali su svoje nacionalne programe sa minimalnim i maksimalnim zahtevima i svi su imali maksimalne zahteve koji su prevazilazili zahteve srpskog nacionalnog programa. "Velika Srbija", to je pojam koji je vrlo kasno ušao u upotrebu, tek u drugoj polovini XIX veka, sve dotle se govorilo o ujedinjavanju, o duhovnom i kulturnom jedinstvu srpskog naroda. da bi iza toga u drugoj polovini XIX veka se rodile i ideje o političkom ujedinjavanju takozvanih "srpskih zemalja" u kojima je srpski narod bio većina. Susedni narodi i narodi drugih evropskih zemalja koji su se takođe borili za ujedinjavanje i za stvaranje jedinstvenih nacionalnih država imali su takođe iste programe, samo, moram da kažem i to će možda sada izgledati malo subjektivno sa srpske strane, svi ti programi su bil mnogo ambiciozniji, mnogo ekspanzivniji i mnogo agresivniji od srpskog nacionalnog programa koji se ograničavao isključivo na srpske zemlje, odnosno na one zemlje u kojima su Srbi bili većinsko stanovništvo i u kojima nisu imali nikakvih namera za denacionalizaciju pripadnika drugih nacija.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A recite mi, profesore, na čemu su zasnovane optužbe o Velikoj Srbiji?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Uglavnom su zasnovane na dve ambicije: s jedne strane na ambicijama centralnoevropskih sila, Austrije (Austria) odnosno od 1867. godine Austro-Ugarske (Austro-Hungary), dvojne monarhije i s druge strane Nemačke (Germany) da izvrše prodor na Balkan, to je znameniti *Drang nach Osten* koji je Nemačka zacrtala posle 1871. godine kao pravac svoje ekspanzije, mada su te ideje postojale i ranije i u kojem je Austrija, odnosno Austro-Ugarska trebalo da igra ulogu avangarde i predhodnice koja će otvoriti put nemačkog prodora na istok. To je jedan faktor koji je doveo do mistifikacije pitanja srpskog naroda i njegovih težnji da se da ujedini da bi se to onemogućilo. Druga je težnja koja je do toga dovela, je težnja susednih naroda da na račun srpskih teritorija stvori svoje velike države kao što su Velika Mađarska koja je već postojala,

sent-ištvska Mađarska, Velika Hrvatska koja je bila u projektima od sredine XIX veka, od Anta Starčevića do kraja XX veka, do Franje Tuđmana, takve programe su imali Bugari sa svojim zahtevima da zaposednu Makedoniju i celu južnu Srbiju, čak su Grci imali, ali su prvi odustali od tih svojih programa, još od kraja XVIII veka svoj veliki nacionalni program, velikodržavni program koji je pop-drazumevao obnavljanje Vizantijske imperije. Dakle, eto ta dva faktora su se se susrela ili često susretala u izgradnji mita o tome da Srbi žele Veliku Srbiju, kako bi onemogućili druge narode da ostvare svoje ciljeve, a Ausro-Ugarsku i Nemačku da ostvare svoj imperijalistički plan prodora na Mediteran i u Tursku.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A možete li, profesore, da budete još malo precizniji o tome ko je, u stvari, tvorac optužbe protiv srpske države i srpskog naroda zbog njihovih vekovnih težnji da nekakvom osvajačkom i agresivnom akcijom teže stvaranju Velike Srbije porobljavanjem drugih naroda?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Prvi put javila se ta ideja protiv srpskog ujedinjavanja još u vreme Prvog ustanka. Prvi ustanak je zapravo srpska socijalna i nacionalna revolucija koja je jako dobro korespondirala sa revolucionarnim zbivanjima u Evropi, onim zbivanjima koja su se dešavala od 1789. godine do 1815. godine. Upravo u to vreme, od 1804. godine pa do 1813. godine, zatim se nastavlja 1815. godine teče i ta prva faza srpske nacionalne i socijalne revolucije koja je imala dvostruki zadatak: da likvidira, da uništi osmanski feudalni sistem koji je bio vrlo specifičan u odnosu na evropski, ali je, dakle, potpuno identičan sa evropskom građanskom revolucijom i, s druge strane, da izvrši nacionalnu integraciju srpskog naroda, što je opet bio cilj građanskih revolucija u Evropi. U to vreme su se pojavili faktori velikih sila koji su računali, imali svoje interese na Balkanu i na evropskom jugoistoku koji su se protivili toj ideji o obnovi srpske države. Pre svega, to je bio Napoleon Bonaparta (Napoleon Bonaparte) koji je svojim trupama 1806. godine prodro u Dalmaciju, stigao sve do Bara i Ulcinja, tu se graničio sa Turcima, zatim tu je bila Habzburška monarhija (Habsburg Monarchy), dakle

Austrija koja nikako nije želela jednu jaku južnoslovensku državu na svojim granicama, a to je, u krajnjoj liniji, bila i Rusija (Russia), koja jeste materijalno i diplomatski pomagala srpskim ustanicima, ali nikako se nije slagala sa stvaranjem nezavisne srpske države, nego je bila spremna da joj pomogne da stekne autonomiju na koju bi ona posle imala uticaja. Dakle velike sile. I onda se, kad se to sve završilo, kad je Srbija krenula putem izgradnje svoje autonomije, prvi put javila, vrlo izričito Austrija, Habzburška monarhija, odnosno njen kancelar knez Meternih (Klemens Wenzel von Metternich), koji je već 1816. godine, dakle posle prvog koraka učinjenog u Srbiji da se stvori autonomija, izjavio: "Austriji nikako nije u interesu da na svojim južnim granicama dobije slobodnu srpsku državu". E, posle toga, budi se interes i drugih evropskih naroda, pa kad je Srbija ipak stekla autonomiju, formalno priznatu 1830. godine, onda su počele sve velike sile da otvaraju u toj kneževini, još nerazvijenoj, još u začecima, da stvaraju svoje konzulate, svoje obaveštajne centre, kao što je Velika Britanija, kao što je Francuska (France), kao što je Rusija i da utiču na njenu politiku, da bi ...

SUDIJA ROBINSON: Profesore, hvala vam lepo. Gospodinu Miloševiću, nakon ovog širokog pregleda, da li biste mogli da budete malo konkretniji? Sada je i vreme za pauzu. Napravićemo pauzu od 20 minuta.

(pauza)

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, gospodinu Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Profesore Popov, pre nego što vam postavim sledeće pitanje, sad smo na tom mitu o Velikoj Srbiji, želim da prokomentarišete, imajući u vidu i jedan citat koji ću vam pročitati iz vašeg rada sa strane 37. Vi pišete: "Radi iskorenjivanja te opasnosti", reč "opasnosti" ste stavili pod znake navoda, "Habzburška monarhija je i pre i posle svoje reorganizacije 1867. godine, svaki vid ispoljavanja svesti o srpskom kulturnom i

duhovnom identitetu, a naročito svest o pripadanju jednoj nacionalnoj i kulturnoj celini, označavala kao velikosrpstvo, čak i kao velikosrpsku zaveru ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, treba da identifikujete relevantnu stranicu teksta na engleskom, molim vas.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ja čak i nemam tekst na engleskom, moram da vam kažem, gospodine Robinson. Ja sam smatrao da mi je dovoljan tekst na srpskom kad s ovim svedokom ...

SUDIJA ROBINSON: Da, ali mi moramo to da pratimo na engleskom i to treba da bude deo vaše pripreme, gospodinu Miloševiću. Gospodin Njajs je identifikovao tekst i na engleskom i na srpskom.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Da li mogu da dobijem tekst na engleskom, pošto ga nemam, imam samo na srpskom.

ADVOKAT KEJ: Stranica 33.

SUDIJA ROBINSON: Hvala, gospodine Kej.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, ako ste našli onda mogu da citiram dalje. "Radi iskorenjivanja te opasnosti Habzburška monarhija je i pre i posle svoje reorganizacije 1867. godine, svaki vid ispoljavanja svesti o srpskom kulturnom i duhovnom identitetu, a naročito sveti o pripadnosti jednoj nacionalnoj i kulturnoj celini označavala kao velikosrpstvo, čak kao velikosrpsku zaveru. Jedan ideolog Kalajevog (Benjamin Kalay) režima u Bosni i Hercegovini to je 1895. godine ovako formulisao: 'srpski duh po svojoj suštini i aspiracijama nije ništa drugo do gajenje velikosrpske ideje na osnovu državnog i nacionalnog ujedinjenja svih Srba'. U skladu s tim, austrougarski režim je širom svoje carevine progonio sve ono šta je moglo podsticati svest o pripadnosti srpskoj nacionalnoj celini". Pre nego što vam postavim pitanje, recite nam o kakvom

Kalajevom režimu je reč, ko je Kalaj, mislite li na Benjamina Kalaja, pretpostavljam, ali recite samo kratko o kakvom Kalajevom režimu govorite kad ga ovde pominjete?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Benjamin Kalaj je mađarski sitan plemić koji je ušao u austrougarsku diplomatiju uz tada uticajnog grofa –ule Andrašija (Gyula Andrassy) i koji je bio poslat 1868. godine za konzula u Beograd. Tu je on, dobro je znao srpski jezik, pre toga, dobro je naučio srpski, počeo je da piše čak o srpskoj istoriji, a 1880. godine je postavljen za namesnika carske vlasti u Bosni i tu je ostao, takoreći sve do smrti 1903. godine. Taj režim je razvio ideju koja je već postojala, nije njegova originalna, ali je jako tada proširena o velikosrpskoj opasnosti na Balkanu i po interese Ausro-Ugarske. Sad ako je potrebno, ja mogu da sa nekoliko činjenica pokažem kako se razvijala ta ideja negde od sredine XIX veka.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Samo kratko, molim vas.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: U vreme Krimskog rata 1853 - 1856. godine, grof Buol (Karl Ferdinand von Buol), tadašnji austrijski ministar spoljnih posova je rekao da Srbiju treba eliminisati ili je na neki način staviti pod čvrstu kontrolu da ne bi širila svoj uticaj u okolnim zemljama, s jedne strane, ne bi li te zemlje postale uporište Rusije u nekoj budućnosti na Balkanu. Posle toga, istu ideju, čak mnogo radikalniju, saopštio je austrijski ministar spoljnih poslova grof Rehberg (Rehberg) 1862. godine da bi, posle reorganizacije Habzburške monarhije 1867. godine, većina Srba, ili onog najaktivnijeg dela ostalo u sastavu bilo Hrvatske, bilo južne Ugarske čiji je deo danas bila Vojvodina i tu su se ovako razvile mnoge srpske duhovne inicijative, tu je preseljena najstarija srpska kulturna institucija, Matica srpska, tu je osnovana srpska gimnazija, tu je osnovano Srpsko narodno pozorište i tako dalje i na to su mađarske vlasti vrlo nerado gledale, želele su čak da vrate Maticu srpsku u Peštu (Budapest) ne bi li je držali pod strogom kontrolom, inače se ona bila preselila u Novi Sad, centar srpstva. S druge strane, u Novom Sadu je osnovana jedna kulturno-prosvetna i politička organizacija Ujedinjena omladina srpska, dakle književno kulturno društvo pri-

padnika srpskog naroda iz svih delova Habzburškog carstva, Srbije, Crne Gore i Turske i tu su se raspravljala razna pitanja, ideološka, kulturna, književna i tako dalje, ali je austrijski režim to proglasio velikosrpskom akcijom i zabranio je tu organizaciju 1871. godine. Od tada, a naročito posle početka bosansko-hercegovačkog ustanka 1875. godine koji je predstavljao jedan veliki srpski nacionalno-socijalni pokret u Bosni i Hercegovini protiv Turske i koji je uticao i na raspoloženja u dvema srpskim kneževinama, Srbiji i Crnoj Gori, jako je zaoštrena i pojačana i proširena ta kampanja protiv velikosrpskih težnji da bi ona bila dovedena čak do paroksizma posle Berlinskog kongresa (Berlin Congress) koji je ovlastio Austro-Ugarsku da okupira Bosnu i Hercegovinu a ona je stalno težila da je anektira i to će 1878. godine i učiniti. I u svim tim kriznim situacijama kampanja protiv takozvane velikosrpske opasnosti je neprestano pojačavana i u vreme bosansko-hercegovačkog ustanka i u vreme Carinskog rata između Srbije i Austro-Ugarske 1906. godine do 1911. godine, naročito u vreme Aneksione krize 1908 - 1909. godine, pa u vreme Balkanskih ratova da bi, razume se, eksplodirala ta politika borbe protiv Velike Srbije u Prvom svetskom ratu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, ali vi govorite o tome na ovoj istoj strani, gospodo za vas na ovom engleskom tekstu je od početka 33. strane gde piše "Koncept Velike Srbije postao je javan sredinom XIX veka", dakle i dalje kažete ovako: "Pojam Velika Srbija pušten je u javnost polovinom XIX veka da bi posle Berlinskog kongresa 'sistematski negovan i obogaćivan' dobijao karakter političke i verske kampanje bez konca i kraja. Cilj ove kampanje i izgradnje mita bio je trostruk: da onemogući stvaranje srpske države u njenim nacionalnim granicama, da prikrije austrijsko posedovanje jednih i aspiracije prema drugim srpskim i balkanskim teritorijama, te da otvori puteve misionarskoj katoličkoj akciji prema pravoslavnim stanovništvom jugoistočne Evrope. Sredstva za širenje mita o velikosrpskoj opasnosti nisu birana i stalno su umnožavana. U XX veku, prihvaćena i snažno podržana od germanističke politike *Drang nach Osten* preko klerofašizma, nacizma i komunizma do savremenog globalizma, ovaj

mit je u njegovoj poslednjoj deceniji malenu Veliku Srbiju promovisao u pretnju nacionalnoj bezbednosti jedinoj super sili na zemaljskoj kugli.”

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Pa jeste, taj ...

SUDIJA ROBINSON: A koje pitanje proizilazi iz toga što ste pročitali?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pitanje je ko je sve i s kojim motivima učestvovao u izgrađivanju ovog istorijskog mita o Velikoj Srbiji.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Učestvovala su razne velike sile, ja ću vam nabrojati samo najvažnije: Velika Britanija je učestvovala u tome što je želela da po svaku cenu spreči širenje i jačanje Srbije, plašeći se da bi ona mogla postati uporište Rusije na Balkanu. Tome se suprotstavljala do pada Drugog carstva 1870. godine Francuska, koja je želela da pravi razne kombinacije podele teritorija sa Habzburškom monarhijom. Tome se suprotstavljala, razume se, Habzburška monarhija iz već navedenih razloga, a tome se jako suprotstavljala i katolička crkva, jer je ona ugradila svoj pogled na misionarsku delatnost u nacionalizovanoj Evropi, dakle u Evropi nacionalnih država kroz nekoliko programa i projekata koji su urađeni u Italiju (Italy) upravo u vreme kad i Srbija radi svoj nacionalni program. 1844. godine Ćezare Baldo (Cesare Baldo) piše, dakle, knjigu o tome šta su nade Italije. I on kaže, nade Italije su da se ujedini kao katolička zemlja, a isto tako da se Austrija, kao nosilac katoličke misije, uputi, da izađe iz Italije i da se uputi na Balkan, ne bi li tamo širila katoličanstvo. I za takvu politiku i za takav, razume se, takvu ideju i Cezare Baldo i kasniji izvršioци ove politike imali su, razume se, punu podršku Vatikana, naročito u hrvatskim klerikalnim i klerofašističkim krugovima i krajem XIX i u XX veku.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala, profesore. Vi ste odgovarajući na jedno od prethodnih pitanja, pomenuli Prvi srpsku ustanak, doduše rekli ste “srpska nacionalna i socijalna revolucija”. Moje pitanje glasi sada, pošto to bi bilo neophodno da se šire

objasni, koju je ulogu odigrala ta srpska nacionalna i socijalna revolucija od 1804. godine do 1815. godine u istoriji srpskog naroda, u udaranju temelja srpskom nacionalnom programu i u nacionalnom buđenju balkanskih nacija?

SUDIJA ROBINSON: Profesore, pre nego što odgovorite na to pitanje, gospodinu Miloševiću bih hteo da ukažem da pitanja budu organizovana tako kako bi odgovori svedoka bili kratki, jer odgovori su predugi. Dakle, profesore, ako biste mogli kraće da odgovarate. A ponekad se to može postići kroz formulisanje pitanja. Izvolite, možete da nastavite.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, ja ću da onda da postavim tri pitanja. Koji je ulogu odigrala u srpskoj nacionalnoj i socijalnoj revoluciji 1804 - 1815. godine u istoriji srpskog naroda?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Time što je srpskom narodu pokazala da su građanske tekovine, tekovine građanskih ideja koje su preko Habzburške monarhije, preko Srba u Habzburškoj monarhiji stizale na Balkan, moguće za ostvarivanje ... Otprilike, ako dozvolite poređenje, kao što je američka revolucija hiljadu sedamsto sedamdesetih godina pokazala da su ideje Džona Loka (John Locke) i drugih građanskih teoretičara ostvarljive, tako je i srpska revolucija pokazala da je Balkan sposoban da primi te tekovine i da ostvari glavne zahteve građanskih revolucija. Eto, to bi bio odgovor, ako hoćete da ponovim ono ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Nema potrebe, nema potrebe da ponavljate kakva je ta osnovna uloga. A kakva je u udaranju temelja srpskog nacionalnog programa i nacionalnog buđenja balkanskih naroda?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Ta je uloga takođe vrlo značajna, zato što je u vreme Prvog ustanka u Karađorđevom štabu, u štabu vođe Prvog srpskog ustanka i njegovom Sovjetu, na osnovu ideja dvojice prelata Srpske pravoslavne crkve, mitropolita Stratimirovića i

vladike crnogorskog Petra I, izgrađen jedan program okupljanja srpskih zemalja i Karađorđe se s tim jako složio i pokušavao je to da ostvari, tako da je prvi put ideja o ujedinjavanju Srba i stvaranju srpske nacionalne države tada praktično zaživela. Za druge balkanske narode to je značajno, jer je dala srpska revolucija snažan podsticaj pokretu u Grčkoj, heterističkom pokretu koji je otopčeo, to je "Filike heterija" (Philike Hetairia), grčka oslobodilačka organizacija koja je osnovana 1815. godine i pokretu za nezavisnost rumunskih kneževina. Oba pokreta su izbila 1821. godine. Srpski pokret je, dakle, bio podsticajan za te oslobodilačke inicijative balkanskih naroda.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, ja se onda neću zadržavati, to vi imate u trećem poglavlju u vašem radu, u našem tekstu na srpskom jeziku je to na osmoj strani, a u engleskom tekstu na sedmoj strani, poglavlje 3 gde se kaže da svoj revolucionarni preobražaj srpski narod je početkom XIX veka ušao u vreme kad su čitavu Evropu potresali moćni talasi građanskih revolucija započeti 1789. godine u Francuskoj i onda dajete ova objašnjenja. Recite mi, profesore, postoje li i čime su obeleženi nacionalni programi drugih evropskih naroda u vreme kad se postepeno izgrađuje srpski nacionalni program u prvoj polovini XIX veka?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Ako hoćete, ja mogu da vam samo sa nekoliko ideja, nekoliko podataka pokažem čime su obeleženi nemački recimo ili mađarski ili italijanski nacionalni programi i tako dalje. Hans Ulrich Veler (Hans Ulrich Weller), nemački istoričar je analizirao sve te nacionalne pokrete i podelio ...

SUDIJA ROBINSON: Oprostite. Gospodinu Miloševiću, da li vi pokušavate da dokažete da su i druge evropske zemlje imale slične programe. Ja ću da se konsultujem sa svojim kolegama, ali nisam baš siguran da je to baš relevantno, mislim da treba da se koncentrišemo na Srbiju. Mi ovde nismo na fakultetu, dakle ne radi se o akademskom predavanju.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Robinson, ovde se

ovoj ideji i uopšte tom mitu "Velika Srbija" pristupa na jedan jako uprošćen i zlonameran način. Akademik Popov je veoma kompetentan da objasni kako su se razvijale ideje u XIX veku, kakav je bio istorijski kontekst s obzirom na događaje u drugim evropskim zemljama toga doba, okruženju Srbije, susednim zemljama i tako dalje. Nemam ja potrebe da dokazujem istorijske činjenice. Tu je istoričar koji je sasvim kompetentan da objasni, ali mislim da je svima korisno da razumeju istorijski kontekst u kome se taj mit stvara, naročito kada se ima u vidu način na koji je ta ideja zloupotrebljena ovde, u ovoj optužbi. I zato mislim da je to relevantno.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Ja moram da priznam da sam i ja tako shvatio ...

SUDIJA ROBINSON: U redu, dozvoliću, ali molim kratko. Profesore ako možete kratko da odgovorite.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Što kraće moguće. Vidite Hans Ulrich Veler je analizirao tri tipa evropskih pokreta za nacionalno ujedinjenje. Tamo gde su nacije stvarane od strane države. To su Francuska, Španija (Spain) recimo, skandinavske zemlje. Tamo gde su se nacije borile da se ujedine, kao što je Italija, Nemačka, balkanske zemlje. I tamo gde su se one stvarale otcepljenjem od velikih imperija što se odnosi i na balkanske zemlje. A inače, u to vreme kada su se te ideje javljale, te tri tipologije, ja mogu da vam kažem da je Nemačka imala najrazvijeniju nacionalnu ideologiju i pozivajući se upravo na Velera, pre svega, ja ovde mogu, naravno neću da zadržavam Sud, ali imam citiranih bar 11 citata iz dela nemačkih teoretičara. Prema tome, ja to, ako ne smatrate to potrebnim i neću, ali hoću da vam kažem samo da to uopšte nije srpska specifičnost, ideja nacionalne države, nacionalnog ujedinjenja i to stvaranja jake, snažne, za Srbe to znači "Velika Srbija", jaka i snažna država u kojoj će se okupiti ceo srpski narod.

SUDIJA ROBINSON: Mislim da ste sada identifikovali istorijski koncept i puno vam hvala, profesore.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Profesore Popov, a kakve su bile reakcije velikih sila Evrope, dakle govorim sada o velikim cilama Evrope u vezi sa ovom težnjim Srba? 1804. godine je dignut ustanak za oslobođenje od Turaka.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: I to je pokret, srpska nacionalna i socijalna revolucija koja je trajala od 1804. godine do 1815. godine. Šta su bile reakcije velikih sila Evrope?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Sve su bile negativne. Tu sam činjenicu maločas rekao, mogao bih da dodam nove činjenice, ali sve su velike sile na tu ideju o oslobođenju i nezavisnosti Srbije negativno ocenjivane sve do Berlinskog kongresa kad je najzad, kad su Srbiji i Crnoj Gori i rumunskim kneževinama priznata prava nezavisnih suverenih država. To su velike sile učinile, šest velikih sila, takozvanih "garantnih sila" koje su štatile hrišćanske narode, koliko-toliko, u okviru Turske.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala, profesore. Ovde je pominjano Garašaninovo Načertanije. To spada u domen vašeg interesovanja u pogledu vremena i perioda istorije kojim se vi posebno bavite. Molim vas, odgovorite mi na pitanje kako je nastalo Garašaninovo Načertanije? Ovde smo čak imali u jednom ekspertskom radu jednog eksperta koga je izvela druga strana, tumačenja Načertanija, njegov nastanak i tako dalje, dakle moje pitanje je kako je nastalo Garašaninovo Načertanije?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Taj ekspertski rad na koji mislite, to je gospođe Odri Bading do kojeg sam ja slučajno došao i vidim da je sa dosta nerazumevanja to pitanje obrađeno. Načertanije je zapravo jedna definicija, napisana definicija srpskih nacionalnih težnju, ali nisu Srbi bili inicijatori te, nego poljska emigracija. Došlo je do toga ovako i to ću najkraće moguće reći. Knez Miloš je u jednom razgovoru sa dvojicom diplomata, jednim britanskim, Dejvidom Urkvartom (David Urquhart) i jednim francuskim, Bua le

Kontom (Bois-le-Comte), izneo, otprilike u isto vreme, 1832. godine ideju o tome da Srbi teže da ujedine svoje zemlje oko Srbije i to Srbi ne samo u Srbiji, nego van Srbije. Dejvid Urkvart je to odneo svojoj Vladi, objavio u svom časopisu "Portfolio" (Portfolio) koji je izdavao i osim toga, što je najvažnije, o tome obavestio šefa poljske emigracije, Adama Čartorijskog (Adam Czartoryski). Adam Čartorijski, kada je proučio tu ideju, učinila mu se vrlo povoljnom da pokrene na Balkanu, uz pomoć Srba, jedan širok nacionalni pokret koji bi bio usmeren kako protiv Austrije tako i protiv Rusije, jer su te dve sile podelile Poljsku (Poland) i interesi oslobađanja i ujedinjavanja poljskog naroda je bio da pokrenu jednu akciju koja će posvađati Austriju i Rusiju. I poslao je, slao je nekoliko, više misija. Mogu da vam sad, neću pominjati imena, ali odlučujuća misija je bila Františka Zaha (Frantisek Zah), jednog Čeha koji je doneo Čartorijskova uputstva koje treba da sledi srpska politika. On je to doneo u maju 1844. godine i predao Iliji Garašaninu i Ilija Garašanin je onda to preradio, redigovao je u tom smislu da je izostavio iz tog programa Hrvatsku, pa je zbog toga kasnije jako puno kritikovan što je antijugosloven, što je pravio srpski program, a iz svoje vlastite diplomatske opreznosti da ne bi iritirao previše Austriju i izostavio je antiruske tendencije iz tog Čartorijskog uputstva. Tako da je on onda formulisao, ja ga imam ovde, objavljen je taj program mnogo puta, ali je bio tajno držan u sefovima srpske Vlade i srpskih vladara, sve do 1906. godine, dakle više od 60 godina. Prvi put je objavljen 1906. godine i od tada su počele diskusije i protivrečne ocene tog dokumenta koji je cenjen kao velikosrpski, kao srpski, kao jugoslovenski. Danas u svetskoj nauci, ja neću pominjati samo srpske istoričare nego ću pomenuti jednog američkog istoričara koji je napisao Garašaninovu biografiju, to se ceni kao srpski nacionalni program. Eto, tako je nastao.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, da li sam vas ja dobro razumeo, profesore? Dakle na pitanje koje se vrlo često postavljalo, da li je Načertanije velikosrpski, srpski ili jugoslovenski program, shvatio sam vaš odgovor - to je srpski program.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: To je srpski program.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A što nije velikosrpski?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Nije velikosrpski, jer je predviđao objedinjavanje oko Srbije samo onih teritorija, naravno na kojima srpski narod predstavlja većinu, apsolutnu ili relativnu. To su, osim, razume se same Kneževine Srbije, još i Bosna u kojoj pravoslavni, dakle ne srpski, ne samo pravoslavni, jer je bilo i Srba katolika i Srba muslimana, ali samo pravoslavni živalj čini oko 44 posto stanovništva prema raznim procenama koje su, jer sve do 1879. godine pravog popisa u Bosni nije bilo. Zatim Crna Gora, koja je sebe smatrala sve do Prvog svetskog rata, pa i posle toga, najsrpskijom zemljom među srpskim zemljama, onda uz to još i Stara Srbija, dakle Raška oblast, Sandžak, Kosovo i Metohija, jer su to tekovine srpske nacionalne istorije s jedne strane, a s druge strane, u vreme kad je nastajalo Načertanije, tu premoć albanskog, odnosno šiptarskog življa nije postojala ... Ravnoteža je poremećena između srpskog, odnosno nealbanskog i albanskog življa tek posle 1878. godine, kada je počeo da se razvija vrlo ekspanzivan i, ako hoćete, agresivan albanski nacionalni pokret. Zato nije velikosrpski.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, to je objašneje zašto nije velikosrpski, rekli ste koje je teritorije Garašanin smatrao srpskim i kakva je bila njegova zamisao da treba da dođe do ujedinjenja, na koji način?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: To bi se izvelo na sledeći način: bez revolucionarnih potresa, bez ratova, postepenim osipanjem Turskog carstva koje je bilo u permanentnoj krizi gotovo dva veka: "uzimaćemo", kaže, "na osnovu svetog, istoričeskog", kako se to onda govorilo, "prava", a ne na osnovu prirodnog prava i nacionalnog prava, "uzimaćemo one teritorije, ujedinjavaćemo one teritorije koje budu otpale od Turskog carstva, a u njima srpski narod predstavlja većinu". A osim toga, tim zemljama ćemo upravljati ljudima iz tih zemalja koje ćemo obučiti za obavljanje državnčkih funkcija i upravljačkih poslova.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, to je bila, dakle, zamisao Ilije Garašanina i u toj zamisli on govori isključivo o teritorijama gde Srbi predstavljaju većinu. Sad, da li možete sasvim kratko da kažete na koji način su Srbi došli u posed tih teritorija koje je Garašanin imao u vidu i koji su predstavljali većinu na tim teritorijama?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Te teritorije srpska država je oslobađala u Prvom i Drugom Balkanskom ratu i, razume se, u toku Prvog svetskog rata, ujedinjavajući se s njima, osim sa Makedonijom koja je posednuta vojnički, ujedinjavajući se sa ostalim zemljama na osnovu njihove vlastite volje.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, a recite mi, da li su Srbi nekoga sa tih teritorija isterali, sa tih teritorija na kojima su, eto, predstavljali većinu u Garašaninovo vreme?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Ima jedan slučaj kada je deo albanskog stanovništva 1878. godine izbegao, ne pred srpskom vojskom, nego pred pobunjenim srpskim narodom na teritorijama južno od Niša do Vranja. Niš ide otprilike 200 i nešto kilometara južno od Beograda, pa onda ide Leskovac, pa Vranje. Tu se srpski narod pobunio protiv turske vlasti, a turske vlasti su bile najdirektnije pomognute od strane naoružanog albanskog stanovništva, takozvanog "bašibozuka". I onda je srpska osveta počela da izaziva strah, ogroman strah kod albanskog stanovništva i ono je počelo da se sklanja i oko 30.000 Albanaca je otišlo na Kosmet, ali kad su stigle srpske trupe kojima je komandovao prvi srpski general Jovan Belimarković, on je odmah to zaustavio, zapretio je čak da će se srpske trupe povući, ako ne prestane taj pritisak, taj teror, ako hoćete, nad tim Albancima koji su bili angažovani od strane Turske. E to je jedini slučaj za koji bi se moglo reći da su, eto, Srbi pritiskom uklonili jedan deo življa sa teritorija koje se oslobađaju.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, ko je iz kojih razloga najčešće osuđivao Načertanije kao velikosrpski program, a Srbiju kao osvajača ili državu sa osvajačkim pretenzijama?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: To su, pre svega, bili nosioci habzburške politike, austrijske i austro-ugarske i to u najžešćoj formi

progona, direktnog progona svake srpske kulturne, duhovne, političke inicijative. Ja ću da navedem samo jedan bizaran primer. U Bosni je negde 1906. godine ili tako neke godine zabranjena Srpska organizacija crvenog krsta zato što je imala u naslovu "srpska". Pa onda možete da zamislite kako su sudbinu imale druge inicijative srpske. S druge strane, ta austrijska akcija je nailazila na punu podršku velikohrvatskih ideja, jer i Hrvati su imali svoju jako razvijenu nacionalnu svest u drugoj polovini XIX veka i to daleko ekspanzivniju i daleko agresivniju od srpske, počevši od Anta Starčevića koji je negirao uopšte postojanje srpstva. On je Srbe smatrao jednom granom Hrvata, a osnivače srpske države, Nemanju i naslednike Hrvatima tako da je negirao postojanje srpstva, a srpsku državu, on i njegov prvi saradnik, Eugen Kvaternik, planirali su da se širi od Salcburga (Salzburg) do Makedonije. Razume se da je takva politika i takva ideologija koja nikad nije prestala, nešto je bila umerenija od Prvog svet-skog rata, nešto umerenija, zaustavljala se na Drini i na Savi i Dunavu. Ta ideologija je, razume se, bila krajnje antisrpski orijentisana i bila stalno, stalno je napadala Srbiju za velikosrpske ideje po onoj, znate, kako se kod nas kaže "na vuka povika, a lisica meso jede".

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A dobro, recite mi da li je bilo osnova za optužbe Srbije za osvajačke namere, jer to je drugi deo mog pitanja bio, da li je bilo osnova za optužbe Srbije za osvajačke namere?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Na osnovu istorijskih tokova, ciljeva i ishoda, mi danas vrlo jednostavno možemo da ustanovimo, pa čak i da tvrdimo da osnova nije bilo. Tu i tamo, incidenti koji su se javljali, uveliko su dramtizovani, pretvarani u istorijske dokaze, mistifikovani i tako dalje, inače osnova za osvajačku politiku na nesrpskim teritorijama nije bilo.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Za optužbe za osvajačku politiku.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: A ni za optužbe, razume se.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, dobro. Recite mi, profesore, da li je i ako jeste u kojoj meri srpska nacionalna i politička misao XIX

veka bila opterećena velikosrpskim programom ili, 'ajde, ne programom, planovima, programom i planovima?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Srpski državni programi i srpska državna politika, dakle ona zvanična politika, nikad nije imala velikosrpske planove. Uvek se više orijentisala i stalnoje drhtala nad tim da sačuva ono šta je stečeno 1878. godine, dakle srpsku državu sa priznatim suverenitetom. U srpskom društvu bivalo je perifernih ideja o Velikoj Srbiji, uvek je, znate, u svim narodima bilo "usijanih glava": Miloje Milojević, Pantelija Srećković, istoričari su govorili o obnovi Dušanovog carstva, omladina srpska je imala tu ideju, ali više zapaljeno govoreći o tome nego stvarne planove praveći, onda pokrenut je jedan list 1888. godine, Stefan Vladislav Kačanski, jedan Vojvođanin koji je živeo u Beogradu, pokrenuo je list koji se ugasio, jednostavno, jer ga niko nije čitao, nikoga nije interesovao. Jedini stvarni pokret za Veliku Srbiju počeo je od vremena Aneksione krize 1908. godine kada je stvorena organizacija Srpska narodna odbrana, ali kad je minula kriza, kad je rešena, ta se organizacija pretvorila u kulturni pokret, ali se izdvojila jedna grupa oficira, oko 500 njih, koja je stvorila tajnu organizaciju "Ujedinjenje ili smrt" ili "Crna ruka", kako su je popularno nazivali i koja je zagovarala ideju Velike Srbije. Oni su izdavali i list "Pijemont", aludirajući na ulogu Pijemonta (Piedmont) u ujedinjenju Italije, međutim srpska Vlada koju su u to vreme držali radikali Nikole Pašića ili njegovih najbližih saradnika, uspela je da uguši taj list 1911. godine, međutim teže je išlo sa gušenjem, sa razbijanjem "Crne ruke", znate 500 organizovanih oficira nije "mačiji kašalj" i tu su se tražili putevi. Regent srpski, Aleksandar i Nikola Pašić, predsednik Vlade, uspeli su da razbiju tu organizaciju tek u toku Prvog svetskog rata i sam vođ te organizacije, Dragutin Dimitrijević Apis i dvojica njegovih saradnika su glavom platili svoje velikosrpske ili, ako hoćete, subverzivne ideje.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Najkraće moguće pitanje u vezi sa ovim šta ste maločas objašnjavali: čemu je težio srpski narod u XIX veku?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Uvek jednom cilju, ujedinjenju i ravnopravnosti sa drugim narodima. Ako je bilo reč o Srbima u

Hrvatskoj, na njih niko nije računao da ih uključi u srpsku državu, ali se za njih, oni sami su tražili ravnopravnost i, znate, u čitavom srpskom političkom vokabularu tokom XIX i XX, pa evo i sada u XXI veku, najfrekventnija reč je "ravnopravnost". Ravnopravnost sa drugim narodima, ravnopravnost u vršenju suverenih funkcija njihove države, ravnopravnost u duhovnom i kulturnom pogledu i tako dalje. Dakle ta težnja je bila uvek ista, slobodna, nezavisna država i ravnopravni položaj u onim zemljama u kojima će ostati Srbi van svoje matice.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa, dobro da li to znači da je, u stvari, srpski narod u XIX veku težio tome šta je i dobio na Berlinskom kongresu, je l' tako?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Pa uglavnom, s tim što je trpio, osluškivao, ne samo osluškivao, nego srpska država je trpila strahoviti pritisak od Srba u Bosni, od Srba u južnoj Ugarskoj, današnjoj Vojvodini, od Srba u Crnoj Gori, "dajte da se oslobodimo, da se ujediniamo". Srpska država je to izbegavala, jer je znala u kakve nevolje je to može uvesti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Sada mi recite, da li je jugoslovenska država, kako ona prva, od 1918. godine do 1941. godine, tako i ona druga od 1945. godine do 1991. godine bila nekakav produkt velikosrpske politike ili je počivala na nekim drugim osnovama i interesima?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Počivala je na ovom interesu o kojem sam govorio: da se svi Srbi okupe u jednoj državi, ali pošto to nije bilo moguće u srpskoj državi, a težnje su počeli i vrlo intenzivno u XX veku ispoljavati najistaknutiji krugovi hrvatske politike i srpske politike u Hrvatskoj, zatim javnog života Vojvodine, drugih delova Habzburške monarhije, Srbija je svoj ratni program takozvan, formulisana u takozvanoj "Niškoj deklaraciji" iz decembra 1914. godine, unela da su njeni ratni ciljevi odbrana Srbije, odbrana Srbije i oslobođenje ostale južnoslovenske braće, jer su ta braća to tražila sama, jer su u toku vladanja i delovanja hrvatsko-srpske koalicije u

Hrvatskoj, bili vrlo istaknuti zahtevim mada ne uvek javno, jer ih je Austrija progonila na raznim montiranim procesima, s druge strane javila se velika, brojna hrvatsko-slovenačka emigracija u Antantinim (Entente) zemljama koja je vršila pritisak na Srbiju, "oslobodite nas, ujedinito se" i to je najzad, taj program ostvaren na papiru prvo Krfskom deklaracijom 1917. godine, a zatim proglašenjem ujedinjenja svih južnoslovenskih naroda 1. decembra 1918. godine. E sad, tu je bilo različitih koncepcija iz kojih su se izrodili ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Samo polako, profesore, molim vas. Ovo zasluđuje nešto temeljnije objašnjenje. Vi ste pomenuli Nišku deklaraciju 1914. godine, Krfsku deklaraciju 1917. godine. Šta je ... Da li su, na primer, ratni ciljevi u Niškoj deklaraciji Srbije, da li su to bili velikosrpski ili jugoslovenski ciljevi? Da li su ti dokumenti, Niška deklaracija, Krfska deklaracija, bili velikosrpski ili jugoslovenski, po svom karakteru?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: To su bili izrazito jugoslovenski ratni ciljevi. Nišku deklaraciju je formulisala srpska Narodna skupština, Narodna skupština Kraljevine Srbije, a Krfsku deklaraciju su potpisali predstavnici srpske Vlade i predstavnici takozvanog "Jugoslovenskog odbora" koji se formirao od ove političke emigracije iz južnoslovenskih zemalja u Britaniji, u Francuskoj i u Švajcarskoj (Switzerland), pa i u Italiji, delujući u pravcu i na pravcu ujedinjavanja jugoslovenskih zemalja, tako da su ta dva dokumenta izrazito jugoslovenska, jugoslovenski program.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: U vezi sa tim o čemu sad govorite, mi ovde imamo u dokaznim predmetima nekoliko dokumenata koji govore o vrlo bitnim momentima stvaranja Jugoslavije i izražavanju osnovnih ideja izvan Srbije u vezi sa onim šta se događalo. Na primer, imate pismo Frana Supila britanskom ministru spoljnih poslova, ser Edvardu Greju (Edward Gray). Njega smo uneli kao dokazni predmet. Prvo, objasnite o kome se radi. Ko je Frano Supilo, šta su bile ideje koje su tu bile sadržane, kakve su inicijative bile pokrenute?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Frano Supilo je istaknuti hrvatski političar, član, pripadnik hrvatsko-srpske koalicije stvorene 1905. godine, protivnik Habzburške monarhije ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gde, gde je stvorena ta koalicija?
SVEDOK POPOV – ODGOVOR: U Zadru, Zadarskom i Riječkom rezolucijom na dva sastanka 1905. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je hrvatsko-srpska koalicija Hrvata i Srba koji žive u Austro-Ugarskoj.
SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Tako je. Oni žive u Banovini Hrvatskoj i Slavoniji i Dalmaciji.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro.
SVEDOK POPOV – ODGOVOR: E, Frano Supilo je bio jedan od pokretača i tvoraca Jugoslovenskog odbora, ali on je u svojoj političkoj koncepciji imao ideje Ante Starčevića da se mora stvoriti Velika Hrvatska koja će ići, koja će oko Hrvatske, kao centra, oko Zagreba, na bazi hrvatskog državnog prava ili "povijesnog prava" kako su nazivali, da će stvoriti Veliku Hrvatsku koja će obuhvatiti Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Sloveniju, Bosnu, Srem i Boku Kotorsku. To bi bila jedna jedinica buduće Jugoslavije, a drugu jedinicu bi činila Srbija, Stara Srbija i Makedonija, tako da bi te dve jedinice ušle u neku dvojnu konfederaciju sličnu kao što je bila Habzburška monarhija, Austro-Ugarska. Srpska Vlada i srpska javnost to nisu prihvatili iz jednog prostog razloga: jer bi to u velikoj hrvatskoj državi donelo opet neravnopravan položaj Srba, jer u toj velikoj državi, Hrvati bi činili najviše 38 posto stanovništva, a u srpskoj polovini, Srbi bi činili 70 posto stanovništva. Znači izvan srpskih zemalja ostala bi gotovo polovina Srba: svi Srbi iz Bosne, svi Srbi iz Ugarske, odnosno Vojvodine današnje i Slavonije i tako dalje. I Srbi na takvu dvojnu federaciju nisu pristali. Oni su pristali na zajedničku državu u kojoj će svi biti nacionalno, verski, duhovno, kulturno, ako hoćete i svojom istorijskom simbolikom potpuno ravnopravna tri naroda koja su se onda priznavala, Srbi, Hrvati i Slovenci.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A šta je u pismu Frana Supila koje smo takođe stavili kao dokazni predmet, to je zvanično pismo Jugoslovenskom odboru, u stvari pismo upućeno Nikoli Pašiću, je li tako?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Da, to je preko Jugoslovenskog odbora imalo da se prenese Nikoli Pašiću. To su te ideje iznete. On se tu ograđuje od ostalih članova Jugoslovenskog odbora, pre svega od formalno prvog čoveka tog odbora, Ante Trumbića, Dalmatinca, jednog dalmatinskog advokata i istaknutog političara, što prihvata stvaranje Jugoslavije na jednoj centralističkoj osnovi, a bez ove podele na dva entiteta, dakle na hrvatski entitet i na srpski entitet.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A šta je suština pisma Stjepana Radića engleskoj Vladi?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Isto to. On će to, 1922. godine kad se stvorila već Jugoslavija, dakle Supilo će biti polazna tačka velikohrvatskog programa koji će razraditi. Stjepan Radić, opet jedan istaknuti političar, predvodnik Hrvatske republikanske seljačke stranke, koji je tražio da se u okviru ujedinjene Jugoslavije stvori velika, nezavisna i neutralna, kako je govorio hrvatska država, dakle u monarhiji Jugoslaviji, hrvatska republika, potpuno apsurdan jedan zahtev, koja bi obuhvatila sve ove teritorije, pa čak i više nego što je predviđao Supilo, Bačku, možda i Banat, jer je tvrdio da u Banatu, što je apsurd nad apsurdima, ja sam odande i znam to iz života, a ne iz literature, da je to hrvatska zemlja, zato što tri sela koja su danas u Rumuniji, bila su katolička i primila su hrvatsku nacionalnu svest. Dakle to je, a te ideje, Supilo će izneti u jednom opširnom intervjuu "Daily njuzu" (Daily News) ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je Stjepan Radić.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Stjepan Radić, pardon. Stjepan Radić će to izneti 1923. godine u jednom opširnom intervjuu koji će zaprepastiti srpsku, pa mogu reći i dobar deo hrvatske javnosti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, mi smo i taj intervju uneli ovde kao dokazni predmet ...

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Jeste, to je vrlo važno za razumevanje.

SUDIJA KVON: Gospodinu Miloševiću, mislim da se bavite nekim dokumentima koji su uključeni u tabulator 5. Moram da kažem, govorim u svoje ime, to nije primeren način da se bavite dokaznim predmetima. Morate da se bavite konkretno svakim dokaznim predmetom. Ako želite da ga uvedete kao dokaz, morate da ga pokažete, da postavite pitanje u vezi sa tim dokumentom, a ovakvi opšti komentari nisu primeren način bavljenja dokazima.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, gospodine Kvon (Kwon).

SUDIJA KVON: Štaviše, mi nemamo pisani prevod tih intervju a i ako mogu da kažem još nešto, barem bih očekivao da navedete ovaj indeks na engleskom.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ja sam bio u uverenju da su i ovaj indeks i nekoliko ovih dokumenta koji pominjem, prevedeni. Jer profesor vezuje za svoj ekspertski rad jedan veliki broj dokaznih predmeta, ali s obzirom da nisu prevedeni, ja sam zamolio da se bar prevede samo nekih sedam tačaka da biste mogli da pratite na engleskom jeziku: to su pismo Frana Supila ser Edvardu Greju, pismo Frana Supila Pašiću, pismo Stjepana Radića Engleskoj vladi, intervju Radića koji pominje profesor Popov, to je intervju londonskom dnevniku *Daily News* i posle "Njujork tribjun" (New York Tribune), stavio sam na indeks i kartu kralja Aleksandra iz 1928. godine koju mislim da ne treba prevoditi, program Mačekove stranke i Sporazum Cvetković - Maček. Ne znam da li je išta od toga stiglo da se prevede, ali ja sam bio ubeđen da bar tih sedam tačaka, što ne predstavlja bog-znakovo veliki posao, će biti prevedeno.

SUDIJA ROBINSON: Nemamo ni prevode. Samo nekoliko dokume-

nata je prevedeno. Ali ono na šta vam je ukazano, gospodine Miloševiću, je da kad vodite svedoka tokom glavnog ispitivanja, da treba da iznesete informacije o svakom od tih dokumenata i da skrenete pažnju na njih, inače ovo izgleda kao privatni dijalog između vas i svedoka, jer mi nismo u poziciji da procenimo dokaze.

SVEDOK POPOV: Pa sad, gospodine sudija, ako dozvolite, ja bih rekao ...

SUDIJA ROBINSON: Šta želite da kažete, profesore?

SVEDOK POPOV: Valjda je moja reč nekakav dokaz, jer iza nje stoji 45 godina naučnog rada.

SUDIJA ROBINSON: Mi to, naravno, poštujemo, ali ako se pominju dokumenti, onda moramo da vidimo dokumente.

SVEDOK POPOV: Oni se mogu prevesti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Professore, to nije vaša greška, to je moja greška da dokumenti nisu prevedeni. Ja sam očekivao da ovih nekoliko stvari koje smo obeležili budu prevedene. U ovom tabulatoru 5, praktično je knjiga "Jugoslovenski federalizam, ideje i stvarnost", to je tematska zbirka dokumenata.

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: I u toj tematskoj zbirci dokumenata su dokumenti na koje ste vi ukazali i u svom ekspertskom radu i koje ste maločas pominjali, je li tako?

SVEDOK POPOV – ODGOVOR: Jeste i koje sam priložio.

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, vi sada pominjete tabulator 5, "Jugoslovenski federalizam".

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: To je tematska zbirka dokumenata.

SUDIJA ROBINSON: To nije prevedeno, koliko ja to vidim. Dakle naišli smo na isti problem koji smo imali sa poslednjim svedokom. I to traži mnogo strpljenja da se bavimo ovakvom vrstom dokaza. Strategija koju mi koristimo je da vi identifikujete mali deo i da se to stavi na grafoskop, tako da bi to moglo da se prevede za sve, ali sada smo se približili trenutku prekida rada. Sada je 13.45 i završićemo sa radom.

(Pretnosno veće se savetuje)

SUDIJA ROBINSON: Nastavljamo sa radom u sredu iduće nedelje, u 9.00.

Fond za humanitarno pravo